

Ölçek Uyarlama Çalışmalarında Dikkat Edilmesi Gereken Konular Üzerine Bir Araştırma Örneği: 3 Maddelik Utrecht İşle Bütünleşme Ölçeği Uyarlama Çalışması¹

A Study on Issues to Consider in Scale Adaptation Studies: 3-Item Utrecht Work Engagement Scale Adaptation Example

1.Özgür Öngöre²

Özet

Günümüzde ölçeklerin mümkün olduğunca az madde ile istenilen değişkeni ölçmesi arzulanmaktadır. Araştırma modelleri daha karmaşık hale gelmekte ve araştırmacılar bu modeller ile daha çok değişkene ait bulgulara ulaşmaya çalışmaktadır. Katılımcıların sınırlı zamanının olması ve anketlerde soru sayısı arttıkça anketi doldurma süresinin artması ile birlikte katılımcıların algısının azalması gibi sebepler doğru bulgulara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, birçok araştırmaya konu olan ve çalışanların işle bütünleşme düzeylerini ölçmeye yarayan, Utrecht İşle Bütünleşme Ölçeğinin Schaufeli ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilen 3 maddelik en kısa sürümünün (UWES-3) Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı devlet okullarında çalışan öğretmenler üzerinden Türkçe uyarlamasının yapılması amaçlanmıştır. Elde edilen araştırma bulgularının daha önce gerçekleştirilen diğer UWES-3 Türkçe uyarlamalarının bulguları ile karşılaştırılarak uyarlama çalışmalarında karşılaşılabilecek sorunlara ve çözümlere ışık tutulması da bu araştırma bağlamında amaçlanmıştır. Katılımcılar, Kastamonu merkezde MEB'e bağlı devlet okullarında istihdam edilen öğretmenlerdir. Bu araştırma kapsamında 20 devlet okulu ziyaret edilmiş ve 589 öğretmenden anket yolu ile analizlerde kullanılabilecek veri toplanmıştır. İşle bütünleşmenin yapısal geçerliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi ile UWES-9 ve UWES-3 ölçeklerinin Doğal Duygular Ölçeğinden (DDÖ) ayrı bir yapı olması sınanmıştır. Elde edilen bulgulara göre UWES-9 ve UWES-3 ölçeklerinin DDÖ'den ayrı bir yapı olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırma sonucunda, ölçek maddelerinin ölçmek istenen faktörü temsil etme yeteneğinin çok önemli olduğu görülmüştür. Maddelerin temsil yeteneği hem istatistiksel hem de anlamsal olarak yüksek ise ancak ilgili oldukları faktörü iyi bir şekilde açıklayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada analizleri yapılan UWES-3 Türkçe Ölçeğinin işle bütünleşmeyi ölçmede kullanılabilecek, alternatif ve kısa bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşle bütünleşme, doğal duygular, ölçek uyarlama, geçerlik, güvenilirlik.

Abstract

Today, scales are designed to measure the related variables with as few items as possible. Research models are becoming more complex and researchers are trying to expand their findings with these models. Reasons such as limited time, the decrease in the perception of participants as the number of questions in surveys increases, the time to fill out the survey increases, make it difficult to obtain accurate findings. The shortest 3-item version of Utrecht Work Engagement Scale (UWES) was adapted into Turkish. Data were collected through a survey from 589 teachers working in public schools in Kastamonu. It is aimed to shed light on the problems and solutions that may be encountered in adaptation studies by comparing the research findings with the findings of other previous UWES-3 Turkish adaptations. To determine the structural validity of work engagement, confirmatory factor analysis tested the UWES-9 and UWES-3 scales as a separate structure from the Natural Emotions Scale (NES). The findings obtained as a result of the research, it was concluded that the UWES-9 and UWES-3 scales are a separate structure from the NES. As a result, it was seen that the ability of the scale items to represent the factor they want to measure is very important. It was concluded that if the items have high representativeness, they can explain the related factor well. It was found that the UWES-3 Turkish Scale analyzed within the scope of this research is an alternative and short scale that can be used to measure work engagement.

Keywords: Work engagement, natural emotions, scale adaptation, validity, reliability.

Başvuru/Submitted: 10/12/2024

Kabul/Accepted: 27/02/2025

¹ Bu çalışma 22 – 24 Aralık 2023 tarihlerinde İzmir'de düzenlenen Ege 10. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye, ozgurongoretr@yahoo.com

Yayın/Online Published: 01/05/2025

Atıf/Citation: Öngöre, Ö. (2025). Ölçek uyarlama çalışmalarında dikkat edilmesi gereken konular üzerine bir araştırma örneği: 3 maddelik utrecht işle bütünleşme ölçeği uyarlama çalışması. *Psikolojik Araştırma Perspektifleri Dergisi*, 2(2), 127-153 <https://doi.org/10.5281/zenodo.15312630>

İnsanların bireysel gelişimini ve işlevselliğini en uygun düzeye çıkarmayı amaçlayan pozitif psikolojinin (Gable ve Haidt, 2005) önem kazanmasıyla birlikte çalışma psikolojisi ve insan kaynakları gibi alanlarda yapılan araştırmalarda olumlu tutum ve davranışlar daha fazla yer almaya başlamıştır. İşe bağlılık, iş doyumunu, örgütsel vatandaşlık davranışı gibi çalışma yaşamı ile ilgili diğer olumlu kavramlarla birlikte işle bütünleşme de zamanla popüler hale gelmiştir. Motivasyona dayalı olumlu bir iş tutumu olarak alanyazında kabul görmüştür.

İşyerlerinde yarattığı olumlu sonuçlar nedeniyle çalışanlarda işle bütünleşmenin oluşması istenmektedir. İşle bütünleşme diğer olumlu tutum ve davranışların çalışanlarda gelişebilmesine olanak tanımaktadır. Araştırmalar göstermektedir ki işle bütünleşen çalışanlarda işe ve örgüte bağlılık, iş tatmini ve psikolojik iyilik hali gibi olumlu çıktılar gerçekleşirken tükenmişlik ve işten ayrılma gibi olumsuz çıktılar azalmaktadır (bkz. Eldor ve Shoshani, 2017; Schaufeli vd., 2002; Wefald vd., 2011). İşle bütünleşmenin çalışanları olumsuzluklara karşı daha dirençli hale getirdiği söylenebilir.

İşle Bütünleşme

Schaufeli ve arkadaşları (2002) tarafından işle bütünleşme olumlu, tatmin eden ve işle ilgili zihinsel bir durum olarak tanımlanmıştır. Bakker ve arkadaşları (2008), işle bütünleşmeyi çalışanların iyilik halinin (well-being) bir göstergesi olarak kabul etmiş ayrıca işle bütünleşmenin duygular ve motivasyon ile ilgili bir durum olduğunu dile getirmiştir. İşle bütünleşmenin azim, adama ve benimseme olarak adlandırılan boyutlarıyla (Schaufeli vd., 2002) çalışanların işe karşı enerji düzeylerini (Kahn, 1992) gösterdiği kabul edilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde işle bütünleşmenin anlık ve özel bir durum olarak tanımlanmadığı aksine ısrarcı ve yaygın yani süreklilik arz eden bir durum olarak kabul edildiği görülmektedir (bkz. Christian vd., 2011; Schaufeli vd., 2002). Böylece işle bütünleşmenin, kişinin genel bir çalışma halini tanımladığı söylenebilir.

İşle bütünleşmeyi boyutları açısından incelediğimizde azim, çalışanın enerjik ve zihinsel açıdan dirençli olması ile çaba göstermeye istekliliği ve zorluklara karşı mücadeleci olması olarak tanımlanmaktadır. Adama, çalışanın işine karşı güçlü bağlılığı ile birlikte anlamlılık, coşku, esin, gurur ve meydan okuma duygularını yaşaması olarak açıklanırken benimseme, çalışanın işine tamamen yoğunlaşması ve kendini işine derinden kaptırması olarak ifade edilmektedir (Schaufeli vd., 2002).

İşle bütünleşmenin eşsizliği kişide yarattığı işe karşı yüksek enerjidir. Bu enerjinin arkasındaki motivasyon irdelendiğinde işten zevk almak ve mutlu olmak vardır. İşten alınan zevk ve çalışmaktan duyulan mutluluk, kişide istek ve coşku ile çalışma; işe duyulan aidiyet, sadakat ile çalışma; işe yoğunlaşma ve kendini işe verme sonuçlarını yaratmaktadır. Kısaca çalışan azimle, kendini işine adayarak ve işini benimseyerek, motivasyonunu kaybetmeden uzun soluklu çalışabilir (Bakker vd., 2008; Schaufeli vd., 2002). Bu olumlu özellikleri ile işle bütünleşme çalışma yaşamı açısından çok yönlü önem arz etmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre çalışanlarda işle bütünleşmenin gerçekleşmesi yani çalışanların fiziksel, bilişsel ve duygusal enerjisinin yüksek olması çalışanlarda başarı, verimlilik ve performans gibi olumlu çıktıların oluşmasına katkı sağlamaktadır (bkz. Bakker vd., 2014; Christian vd., 2011).

Doğal Duygular

Doğal duygular, çalışanın işi gereği gereksinim duyduğu duyguları hissetmek için çaba göstermesine gerek kalmadan, çalışma ortamı içerisinde çalışanda kendiliğinden oluşan duygular olarak tanımlanmaktadır (Ashforth ve Humphrey, 1993). Doğal duygular ile çalışanlarda, gereken ve hissedilen duygular birbiriyle uyumlu olduğu için daha az baskı ve stres yaşanabilir.

Çalışanın işinde doğal duygularını gösterebilmesi, örneğin müşteriye coşku ve neşe ile hizmet edebilmesi için duygusal çaba göstermesi gerekmektedir (Hochschild, 1983). Özellikle hizmet yoğun işlerde gereksinim duyulan duygusal çabanın daha fazla olduğu söylenebilir (Ashforth ve Humphrey, 1993).

İyilik halinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilen işle bütünleşme (ILO, 2023), doğal duyguların işe aktarılması yoluyla çalışanlarda görülebilmektedir (bkz. Cheung ve Lun, 2015; Öngöre, 2019). İşiyile bütünleşmiş çalışanlar incelendiğinde, bu çalışanlarda aktif ve olumlu duyguların daha fazla olduğu saptanmıştır (Bakker vd., 2014).

Kahn (1992) işle bütünleşmeyi, çalışanların işteki rolleri gereği benlik sunumlarını ayarlarken fiziksel, zihinsel ve duygusal enerjilerini işe aktarmaları olarak tanımlamıştır. Araştırmalar, özellikle duygusal enerji içerisinde değerlendirebilen doğal duyguların işle bütünleşme ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir (bkz. Cheung ve Lun, 2015; Öngöre, 2019).

Örgütlerde çalışanların duyguları, işle bütünleşme gibi olumlu bir iş çıktısı olarak kabul edilebileceği gibi, işle bütünleşmenin önemli bir öncülü olarak da sayılabilir (Burić ve Macuka, 2018). Çalışanlar doğal duygularını işlerine aktarabildiklerinde işleriyle bütünleşebilirler.

Neşeli, ilgili, istekli, mutlu, gururlu, coşkulu gibi olumlu duygular ile çalışanlar, işle bütünleşmiş çalışanlar olarak kabul edilir (bkz. Burić ve Macuka, 2018; Xanthopoulou vd., 2013) ve bu çalışanlarda yaşadıkları bu olumlu duygulara bağlı olarak iyilik halinin daha yüksek olduğu söylenebilir. İşyerlerinde gereksinim duyulan duyguların işe aktarılması ile işle bütünleşmenin oluştuğu görülebilir.

İşle Bütünleşmenin Ölçülmesi

İşle bütünleşmenin ölçülmesinde en çok tercih edilen ölçek Schaufeli ve arkadaşları (2002) tarafından geliştirilmiş olan Utrecht İşle Bütünleşme Ölçeği alanyazında UWES-17 olarak kısaltılmaktadır (bkz. Schaufeli ve Bakker, 2003). UWES-17, 3 boyutlu ve adından da anlaşılacağı gibi 17 maddeli bir ölçektir. Daha sonra Schaufeli ve arkadaşları (2006) tarafından UWES'in yine 3 boyutlu ancak 9 maddeye indirgenmiş hali olan UWES-9 geliştirilmiştir. Yakın bir geçmişte ise Schaufeli ve arkadaşları (2017) UWES'in ölçülmesinde kullanılmak üzere tek boyutlu ve 3 maddeye indirgenmiş UWES-3 olarak adlandırdıkları ölçeği yayımlamışlardır.

UWES-3'te her bir boyut tek bir madde ile temsil edilmekte ve 3 madde üzerinden tek bir boyut olarak işle bütünleşme düzeyi ölçülmektedir. UWES-3'ün beş ülkede (Finlandiya, Japonya, Hollanda, Belçika ve İspanya) gerçekleştirilen uyarlamaları başarılı bulunmuş ve Schaufeli ve arkadaşları (2017) tarafından rapor edilmiştir.

UWES-9'un Türkçeye çevrilmiş maddeleri "İş Deneyimi Listesi" adı altında Schaufeli ve Bakker'ın 2003 tarihli çalışmasına atıf şeklinde Schaufeli'nin kendi web sitesinde (<https://www.wilmarschaufeli.nl/tests/#engagement>) yayımlanmıştır. Ancak atıf yapılan çalışmada ve ilgili web sayfasında, Türkçe maddelerin geçerlik ve güvenirliğine ait herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Alanyazında "work engagement" yerine Türkçe karşılığı olarak yer etmiş işle bütünleşme, işe angaje olma veya işe tutulma gibi adlar yerine iş deneyiminin kullanılması da yayımlanan Türkçe maddelerin güvenirliği ve geçerliği adına olumsuz algılanabilmektedir.

İş Deneyimi Listesi'nde azim boyutunu ölçmede kullanılan birinci madde "At my work, I feel bursting with energy", "Çalışırken kendimi enerji dolu hissederim"; adama boyutunu ölçmede kullanılan dördüncü madde "My job inspires me", "İşim bana ilham verir."; benimseme boyutunu ölçmede kullanılan sekizinci madde "I am immersed in my work", "Kendimi işime kaptırırım" ve son olarak mevcut araştırmada alternatif madde olarak kabul edilen dokuzuncu madde "I get carried away when I'm working", "Çalışırken kendimden geçerim" olarak Türkçeye çevrilmiştir.

UWES-3 Türkçe Uyarlama Çalışmaları

UWES-3'ün ilk Türkçe uyarlaması, 2019 yılında Güler ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Tek boyutlu ve 3 maddeden oluşan UWES-3 uyarlamasının maddelerinin, Eryılmaz ve Doğan (2012) tarafından yapılan, 3 boyutlu ve 17 maddeden oluşan UWES-17 ölçeğinde yer alan maddelerden seçilmiş olduğu ve Özkalp ve Meydan (2015) tarafından UWES-9 Türkçe uyarlamasında yer alan maddelerden herhangi birinin kullanılmadığı görülmektedir.

UWES-3'ün bu uyarlamasında yer alan 3 maddenin her birinin farklı bir boyutu temsil etmek üzere UWES-17'nin Türkçe uyarlamasından alındığı anlaşılmaktadır. UWES-17 Türkçe uyarlaması incelendiğinde özgün ölçeğe ait madde numaralarının alt boyutlara göre maddelerin sıralandığı analiz sonuçlarına ait tabloda yer aldığı görülmektedir (Güler vd., 2019, Tablo 1, s. 52).

Bu araştırmada (Güler vd., 2019), UWES-3'ün Türkçe uyarlaması için UWES-17'nin Türkçe uyarlamasından seçilen maddeler, UWES-3'ün özgün maddeleri (Schaufeli vd., 2017) ile ilk iki madde açısından uyushmaktadır.

UWES-3'ün özgün ölçeğinde üçüncü madde olarak "I am immersed in my work" maddesi bulunmaktadır. UWES-17'nin Türkçe uyarlamasında bu madde "Çalışırken tamamen işime konsantre olur dalar giderim" olarak yer almaktadır. UWES-3 Türkçe uyarlamasını incelediğimizde, bu madde yerine "I get carried away when I'm working" maddesinin UWES-17 Türkçe uyarlamasında karşılığı olan "Çalışırken kendimi işime kaptırırım" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

UWES-3'ün ikinci uyarlaması, birincisi ile aynı yıl olan 2019'da ancak ay itibariyle daha sonra olan aralık ayında yayımlanan Bilginoğlu ve Yozgat tarafından yapılan çalışmadır. Bu uyarlamada, Türkçe maddelerin 9 maddelik özgün ölçek olan UWES-9'dan İngilizce bilen bir komisyon tarafından çeviri yolu ile hazırlandığı belirtilmektedir.

İkinci uyarlamada, 9 maddenin Türkçe çevirisinin yer aldığı UWES-9 diyagramında (bkz. Bilginoğlu ve Yozgat, 2019), UWES-3'ün özgün ölçeğindeki maddelerin UWES-17'nin Türkçe uyarlamasında (bkz. Eryılmaz ve Doğan, 2012) olduğu gibi sırasıyla "Çalışırken tamamen işime konsantre olur dalar giderim" olarak birebir aynı çevrildiği görülmektedir.

Bu ikinci uyarlamada "I am immersed in my work" maddesi yerine, UWES-17'nin Türkçe uyarlamasında (bkz. Eryılmaz ve Doğan, 2012) olduğu gibi "Çalışırken kendimi işime kaptırırım" olarak birebir aynı çevrilen "I get carried away when I'm working" maddesinin UWES-3 Türkçe uyarlamasının üçüncü maddesi olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bu araştırmanın analizlere ait yol diyagramı incelendiğinde, benimseme boyutuna ait ikinci maddenin “Çalışırken tamamen işime konsantre olur dalar giderim” ve son maddenin (üçüncü madde) “Çalışırken kendimi işime kaptırırm” olduğu görülmektedir (Bilginoğlu ve Yozgat, 2019, Şekil 1, s. 2866). Üç maddelik ölçeğe ait maddelerinin yer aldığı yol diyagramında ise benimseme için önceki diyagramda son madde olan “Çalışırken kendimi işime kaptırırm” maddesinin kullanıldığı görülmektedir (Bilginoğlu ve Yozgat, 2019, Şekil 2, s. 2867). Schaufeli ve arkadaşları (2017) tarafından uyarlanan üç maddelik özgün ölçeğe göre üçüncü madde olan ve ilk diyagramda sondan bir önceki madde olan “Çalışırken tamamen işime konsantre olur dalar giderim” maddesinin tercih edilmediği görülmektedir.

Güler ve arkadaşları (2019) ve Bilginoğlu ve Yozgat (2019) tarafından benimseme boyutunun ölçülmesinde kullanılan “Çalışırken kendimi işime kaptırırm” ifadesi İş Deneyimi Listesi’ndeki sekizinci maddenin tercümesi olan “Kendimi işime kaptırırm” ile uyusmaktadır. Ancak daha önce belirtildiği gibi ölçeğin her iki Türkçe uyarlamasında ilgili tercüme sekizinci değil, dokuzuncu madde ile eşleşmektedir. Ayrıca İş Deneyimi Listesi’nin geçerliği ve güvenilirliğine ilişkin her bir bulguya yazarlar (Schaufeli ve Bakker, 2003) tarafından yer verilmemiştir.

Yukarıda incelenmiş olan her iki UWES-3 Türkçe uyarlamasında benimseme boyutunun ölçülmesinde özgün ölçekteki hangi maddenin Türkçe karşılığı kullanılmış diye incelendiğinde özgün ölçekteki madde yerine benimsemeyi ölçen diğer bir maddenin tercih edildiği görülmektedir.

Araştırma Kapsamında Gerçekleştirilen UWES-3 Türkçe Uyarlama Çalışması

UWES-3 geçerlilik ve güvenilirlik çalışması sürecinde ilk olarak ölçeği geliştiren araştırmacıların başında yer alan Wilmar Schaufeli ile elektronik posta ile iletişime geçilmiş ve ölçeğin Türkçeye uyarlanabilmesi için gerekli izin alınmıştır.

UWES-3’in uyarlamasında önceki uyarlamalardan farklı olarak araştırmada öncelikle Özkalp ve Meydan (2015) tarafından UWES-9 uyarlamasında yer alan maddeler kullanılmıştır. Güvenirliğine ilişkin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa) .63 olarak

bulunmuştur. Bu katsayı alanyazında .70'in altında olduğunda yeterli düzeyde kabul edilmemektedir (Büyüköztürk, 2007). Düşük düzeyde bir güvenirlik düzeyi saptanmıştır. Güvenilirliğin düşük çıkmasının sebebini anlamak için uç değerler başta olmak üzere maddelere ilişkin değerler incelenmiştir.

İnceleme sonucunda benimseme boyutunu temsil eden 3. maddeye ilişkin değerlerin bir kısmının diğer madde değerleri ile uyumsuzluk yarattığı görülmüş ve bu uyumsuzluğun güvenirlik düzeyini düşürdüğü saptanmıştır. Bunun üzerine araştırmaya katılan öğretmenlerden, anketin yapıldığı okullardaki öğretmen listelerinden tesadüfi olarak seçilen, 60 kişilik bir gruba 3. maddeden çıkardıkları anlam sorulmuştur. Benimseme boyutunu temsil eden “İşe gömülmüş durumdayım” ifadesinin öğretmenler tarafından çoğunlukla (36 kişi) özgün haline uygun olarak işine yoğunlaşma düzeyi bağlamında anlaşıldığı görülse de bazıları (24 kişi) tarafından kişinin yoğun çalışması veya isteği dışında yoğun çalışmaya maruz bırakılması gibi farklı anlamlarda anlaşıldığı saptanmıştır.

Özgün UWES-9 ve UWES-3 ölçeğinde “I am immersed in my work” olarak yer alan ve benimseme boyutunu ölçmekte kullanılan bu maddenin güvenirlik katsayısı olarak da adlandırabileceğimiz iç tutarlılık katsayısının düşük çıkması ve UWES-9 Türkçe uyarlamasında “İşe gömülmüş durumdayım” olarak tercümesinden kaynaklı katılımcıların algısında anlam farklılığının oluştuğunun belirlenmesi sonucu benimsemeyi ölçmek için başka bir maddenin kullanılmasına karar verilmiştir.

Bu bulgular üzerine üçüncü madde olarak UWES-9 Türkçe uyarlamasında yer alan ve benimseme boyutunu ölçen “Çalışırken kendimden geçiyorum” maddesi kullanılmıştır. UWES-9 Türkçe uyarlamasında diğer bir alternatif olan “Yoğun bir şekilde çalışırken kendimi mutlu hissediyorum”, özgün UWES-9 ölçeğinde “I feel happy when I am working intensely” maddesi ise yoğunlaşmayı mutluluk ekseninde ele aldığından yani boyutu anlamsal olarak genelden çok belli bir koşul üzerinden temsil ettiğinden tercih edilmemiştir. Özgün UWES-9 ölçeğinde “I get carried away when I’m working” maddesi, UWES-9 Türkçe uyarlamasında “Çalışırken kendimden geçiyorum” şeklinde yer almaktadır.

Böylece bu UWES-3 Türkçe uyarlama çalışmasında, benimseme için aynı boyutu temsil eden bir başka madde kullanarak katılımcılar tarafından Türkçe anlamı daha doğru anlaşılan bir maddeye yer vermek istenmiştir. “Çalışırken kendimden geçiyorum” maddesi ile daha doğru bir şekilde katılımcıların işle bütünleşme düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Üçüncü maddenin değişmesi ile birlikte UWES-3’ün iç tutarlılık katsayısı .79 olarak hesaplanmıştır.

Her iki UWES-3 uyarlamasında işle bütünleşmeyi ölçmede kullanılan maddelerin Türkçe karşılıkları, mevcut araştırma kapsamında gerçekleştirilen uyarlamanın maddelerinin Türkçe karşılığından farklılık göstermektedir. Bu sebeple araştırma kapsamında gerçekleştirilen bu çalışma, yeni bir uyarlama olarak kabul edilen özgün bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Yöntem

Katılımcılar

Katılımcılar, Kastamonu ilinde merkezde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlı devlet okullarında istihdam edilen öğretmenlerdir. Öğretmenler insan ilişkilerinin yoğun olduğu, fiziksel, duygusal ve bilişsel enerjilerini işlerine aktardıkları bir mesleği icra etmektedirler. Bu özellikleri ile işle bütünleşmenin ölçülmesinde anlamlı bulgulara ulaşılabilecek bir grup olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırma kapsamında MEB’e bağlı Kastamonu merkezde yer alan 20 devlet okulu ziyaret edilmiş ve bu okullarda görevli 620 öğretmen ile yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Anketler toplandıktan sonra incelenmiş ve eksik doldurulan anketler ile stajyer durumunda olan öğretmenlerin anketleri çıkarılmıştır. Böylece toplamda 589 öğretmenden anket yolu ile analizlerde kullanılabilecek veri toplanmıştır.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde, kadınların oranının % 59,6 (351 kadın) erkeklerin oranının % 40,2 (237 erkek) olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin branş dağılımlarına baktığımızda, sosyal bilimlerle ilgili alanlarda istihdam edilenlerin oranı % 76,2 (393 öğretmen) ve sayısal alanlarda istihdam edilenlerin oranı % 23,9 (123 öğretmen)

olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların yaş ortalamasının 39, meslekteki kıdem ortalamasının ise 19 yıl olduğu görülmüştür.

Ölçüm Araçları

Bu araştırmada UWES-9 Türkçe Ölçeği, UWES-3 Türkçe Ölçeği ve Doğal Duygular Ölçeği olmak üzere üç ölçüm aracından faydalanılmıştır.

UWES-9 Türkçe Ölçeği

İşle Bütünleşmenin 9 maddeden ve 3 boyuttan oluşan sürümünün ölçülmesinde, Schaufeli ve Bakker (2003) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Özkalp ve Meydan (2015) tarafından yapılan UWES-9 Ölçeği kullanılmıştır. Özgün ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı Schaufeli ve Bakker (2003) tarafından farklı meslek grupları için .89-.97 arasında bulunmuştur. Yine aynı çalışmada, dokuz ülkeden elde edilen toplam verilere göre hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır. Her bir ülke için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .85 ile .94 arasında bulunmuştur. Özkalp ve Meydan (2015) tarafından UWES-9 Türkçe Ölçeğini oluşturan maddelerin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır. Mevcut araştırmada ise UWES-9 Türkçe Ölçeğini oluşturan maddelerin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .90 olarak saptanmıştır.

UWES-9 Ölçeğinde maddelere verilen yanıtlar, işle bütünleşme düzeyini göstermekte ve ifadelerde “hiç”ten “her zaman”a doğru 0’dan 6’a sayısal değerler verilerek puanlanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puan, katılımcının işle bütünleşme düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

UWES-3 Türkçe Ölçeği

İşle bütünleşmenin en kısa sürümünün ölçülmesinde Schaufeli ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilen tek boyutlu ve 3 maddeye indirgenmiş UWES-3 olarak adlandırılan ölçek kullanılmıştır.

İşle bütünleşmenin bu çok kısa sürümünün ölçülmesinde, Özkalp ve Meydan (2015) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan UWES-9 Ölçeğindeki maddelerden 3 boyutun her birini temsil etmek için birer madde olmak üzere toplamda 3 madde kullanılmıştır. Schaufeli ve

arkadaşları (2017) tarafından beş ülkede yapılan geçerlik çalışmaları UWES-3 Ölçeğini oluşturan maddelerin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .77-.85 arasında bulunmuştur. Bu araştırmada, 3 madde ve tek boyuttan oluşan UWES-3 Türkçe Ölçeğini oluşturan maddelerin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .79 olarak saptanmıştır.

UWES-3 Ölçeğinde maddelere verilen yanıtlar, işle bütünleşme düzeyini gösteren ifadelerde “hiç”ten “her zaman”a doğru 0’dan 6’ya sayısal değerler verilerek puanlanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puan, katılımcının işle bütünleşme düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Doğal Duygular Ölçeği

Doğal duyguların ölçülmesinde, Diefendorff ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Basım ve Begenirbaş (2012) tarafından yapılan Duygusal Emek Ölçeği içerisinde alt bir ölçek olarak değerlendirebileceğimiz doğal duyguları ölçen maddeler kullanılmıştır. Diefendorff ve arkadaşları (2005) tarafından özgün alt ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .75 ve çapraz doğrulama (*cross-validation*) yöntemi ile de Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada, ölçeğin güvenilirliğine ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .85 olarak saptanmıştır.

Doğal Duygular Ölçeği (DDÖ), 3 maddeden oluşmaktadır ve 5’li Likert yöntemiyle derecelendirilmiştir. DDÖ’ye verilen yanıtlar, doğal duygulara sahip olma düzeyini gösteren ifadelerde “hiçbir zaman”dan “her zaman”a doğru 1’den 5’e kadar sayısal değerler verilerek puanlanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puan, katılımcının doğal duygu düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amaçları çerçevesinde toplanan verilerin güvenilirlik analizleri SPSS 22 programı ve doğrulayıcı faktör analizleri AMOS 21 programı ile yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan UWES-9 ve UWES-3 işle bütünleşme ölçeklerinin yapısal geçerliliği, araştırma kapsamında oluşturulan modellere göre doğrulayıcı faktör analizi (DFA)

ile incelenmiştir. Araştırmada yer alan modellerin uygunluğunun sınanmasında, uyum iyilik değerlerinden faydalanılmıştır.

İşlem

Veri toplama işlemini gerçekleştirmek için gerekli izin T.C. Milli Eğitim Bakanlığı İl Müdürlüğü'nden Valilik oluru ile 7504895644-E.6297024 sayılı karar olarak 28 Mart 2019 tarihinde alınmıştır. Gerekli iznin alınmasıyla birlikte bu çalışma 2018-2019 eğitim öğretim yılında gönüllülük esasına göre Kastamonu Merkez'de yer alan devlet okullarında görevli öğretmenlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Analizler sonucu elde edilen bulgular aşağıda sırasıyla yapısal geçerlik ve madde analizi alt başlıkları altında verilmiştir.

Yapısal Geçerlik

İşle bütünleşmenin yapısal geçerliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile UWES-9 ve UWES-3 ölçeklerinin doğal duygular ölçeğinden ayrı bir yapı olması sınanmıştır. İşle bütünleşme ölçeklerinin yapısal geçerliliği araştırma kapsamında oluşturulan modellere göre DFA ile irdelenmiştir. Sınanan modellere ilişkin DFA uyum iyilik değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.

Doğrulayıcı Faktör Analizleri Uyum İyiliği İndeksleri

Model	X ²	sd	X ² /sd	NFI	TLI	CFI	RMSEA
M0	822.700	52	15.821	.806	.765	.815	.159
M1	185.019	51	3.628	.956	.958	.968	.067
M2	649.472	9	72.164	.572	.289	.574	.348
M3	13.362	8	1.670	.991	.993	.996	.034

Not. X²/sd= ki kare serbestlik derecesi oranı, NFI= Normlaştırılmış Uyum İndeksi, TLI= Tucker Lewis İndeksi, CFI= Doğrulayıcı Uyum İndeksi, RMSEA= Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü.

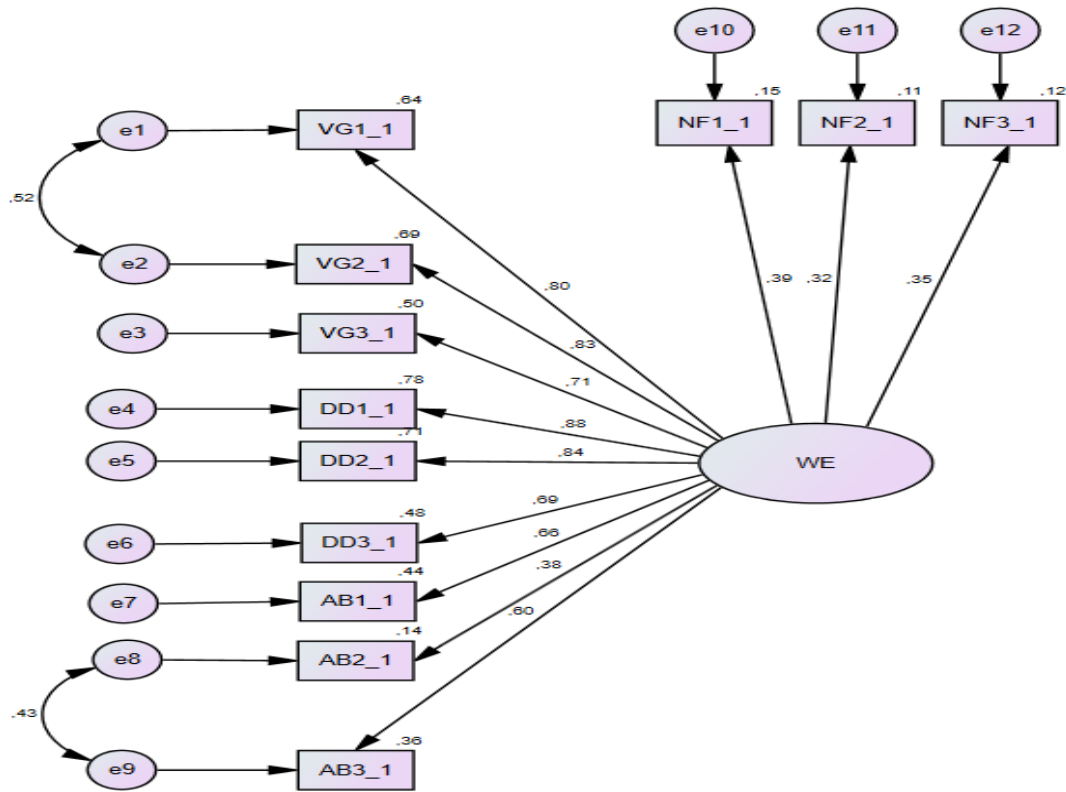
DFA ile ilk olarak UWES-9 ve DDÖ'nün maddelerinin tek faktör altında toplandığı model (M0) sınanmıştır. Bütün değişkenlerin tek bir faktör altında toplandığı sıfır model (null model) olarak adlandırabileceğimiz bu modelde, doğal duygular ile işle bütünleşme maddeleri olumlu iş çıktıları olarak tek bir faktör altında yer almaktadır. Bu modele ilişkin

DFA analizinde kabul edilebilir uyum indekslerine ulaşamamıştır ($X^2/sd= 15.821$, $NFI= .81$, $TLI=.77$, $CFI= .82$, $RMSEA= .16$).

Şekil 1’de, DFA sonucu M0’a ait maddelerin faktör yük değerlerinin (standartlaştırılmış regresyon katsayıları) yer aldığı yol diyagramı verilmiştir. Maddelerin faktör ile ilişkisini açıklayan faktör yük değerlerinin .30’dan az olmaması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2002; Çokluk vd., 2012). M0’da maddelerin faktör yük değerleri anlamlı ($p<.001$) ve .30’dan büyük bulunmuştur.

Şekil 1.

UWES-9 ve DDÖ’nün Maddelerinden Oluşan Tek Faktörlü Modelin (M0) Yol Diyagramı

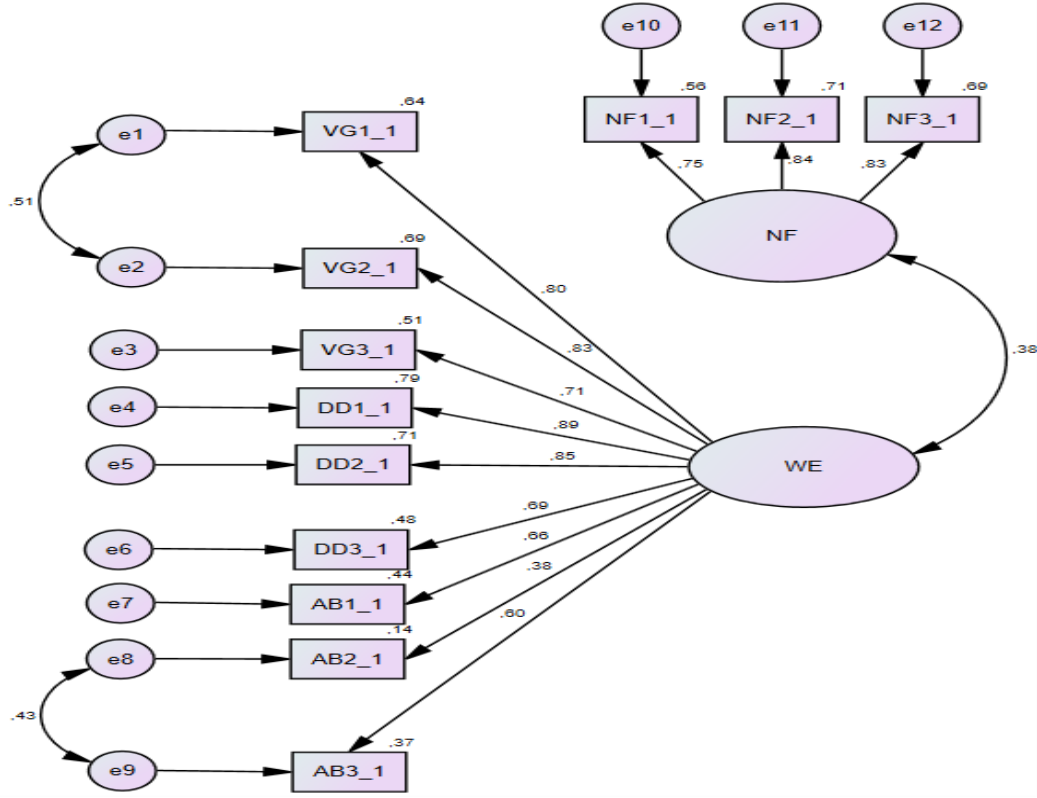

İkinci olarak UWES-9’un tek faktörlü ve 9 maddeli yapısı ile DDÖ’nün tek faktörlü ve 3 maddeli yapısının yer aldığı model (M1) sınanmıştır. Modelin kabul edilebilir hale gelebilmesi için özgün çalışmada olduğu gibi (bkz. Schaufeli vd., 2017) aynı faktörü ölçen bazı madde çiftlerinin hataları arasında (madde 1 ile madde 2 ve madde 8 ile madde 9) ilişki kurmak için modifikasyon indekslerinden yararlanılmıştır. Madde çiftlerinden ilkinin (madde 1 ile madde 2) azim boyutu, ikincinin ise benimseme boyutu (madde 8 ile madde 9) ile ilgili oldukları ve her bir madde çiftinin maddelerinin anlamsal olarak birbirleriyle yakın anlam içerdikleri görülmüştür (Schaufeli vd., 2017). Özellikle ilgili madde çiftlerinin yakın anlam

içerseler de farklı anlamlara gelmeleri ayrıca DFA sonucunda elde edilen faktör yüklerinin kabul edilebilir düzeyde olması ($\lambda=.38-.83$) nedeniyle ölçek yapısının korunmasına karar verilmiştir. Böylece bu modele ilişkin DFA analizinde kabul edilebilir düzeyde uyum indekslerine ulaşılmıştır ($X^2/sd= 3.628$, $NFI= .96$, $TLI=.96$, $CFI= .97$, $RMSEA= .067$).

Şekil 2.

UWES-9 ile DDÖ'nün Yer Aldığı İki Faktörlü Modelin (M1) Yol Diyagramı

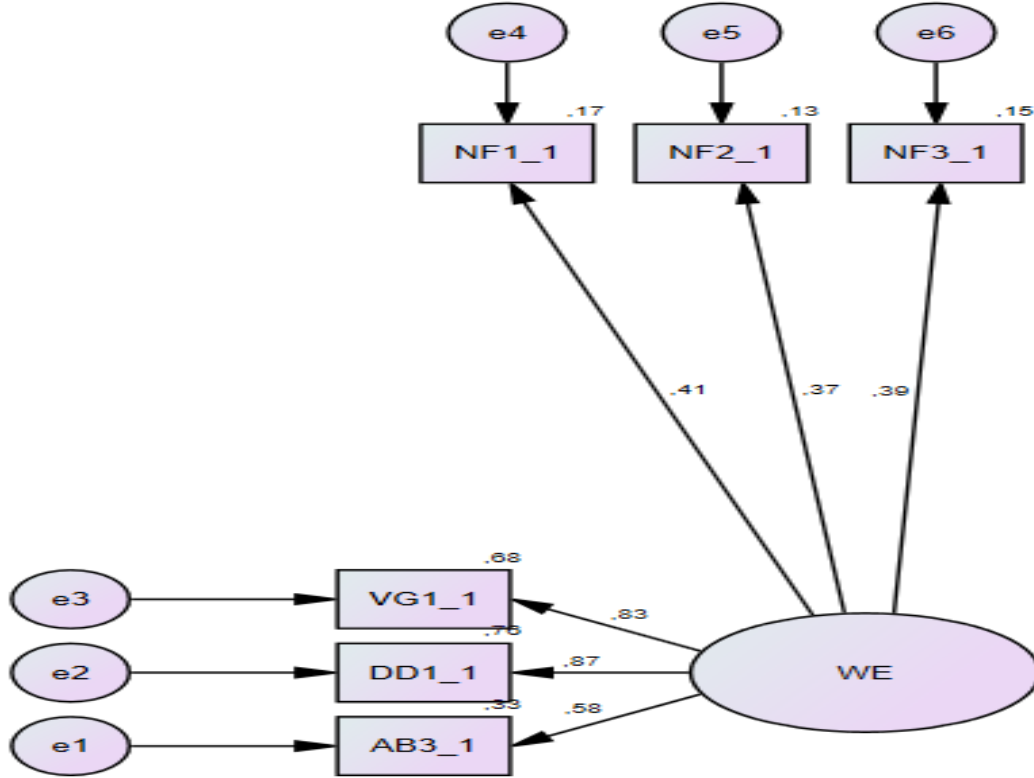

Şekil 2’de, DFA sonucu M1’e ait maddelerin faktör yük değerlerinin yer aldığı yol diyagramı verilmiştir. M1’de maddelerin faktör yük değerleri anlamlı ($p<.001$) ve .30’dan büyük bulunmuştur.

Üçüncü olarak DFA ile UWES-3 ve DDÖ’nün olumlu iş çıktıları olarak tek bir faktör altında toplandığı model (M2) sınanmıştır. Bu modele ilişkin DFA analizinde kabul edilebilir uyum indekslerine ulaşılammıştır ($X^2/sd= 72.164$, $NFI= .57$, $TLI=.29$, $CFI= .57$, $RMSEA= .35$). Şekil 3’te, DFA sonucu M2’ye ait maddelerin faktör yük değerlerinin yer aldığı yol diyagramı verilmiştir. M2’de maddelerin faktör yük değerleri anlamlı ($p<.001$) ve .30’dan büyük bulunmuştur.

Şekil 3.

UWES-3 ve DDÖ'nün Maddelerinden Oluşan Tek Faktörlü Modelin (M2) Yol Diyagramı

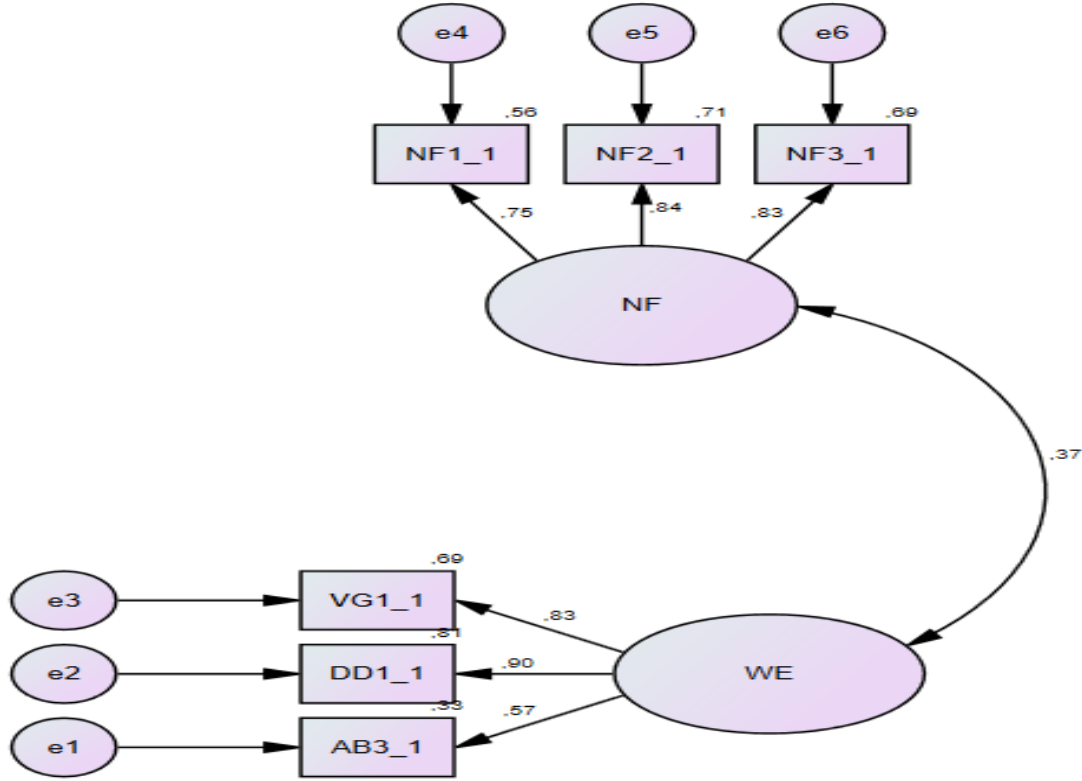

Son olarak UWES-3'ün tek faktörlü ve 3 maddeli yapısı ile DDÖ'nün tek faktörlü ve 3 maddeli yapısının yer aldığı modeller (M3) sınanmıştır. Bu modele ilişkin DFA analizinde mükemmel düzeyde uyum indekslerine ulaşılmıştır ($X^2/sd= 1.670$, NFI= .99, TLI=.99, CFI= 1.00, RMSEA= .034). M3'te X^2 değeri anlamsız ($p= 0.100$) bulunmuştur.

Modelde X^2 değerinin anlamsız bulunması da veri model uyumunun mükemmel düzeyde olduğunu destekleyen bir bulgudur (Kline, 2016). Şekil 4'te, DFA sonucu M3'e ait maddelerin faktör yük değerlerinin yer aldığı yol diyagramı verilmiştir. M3'te maddelerin faktör yük değerleri anlamlı ($p<.001$) ve .30'dan büyük bulunmuştur.

Şekil 4.

UWES-9 ile DDÖ'nün Yer Aldığı İki Faktörlü Modelin (M3) Yol Diyagramı

İşle bütünleşmenin yapısal geçerliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile UWES-9 ve UWES-3 ölçeklerinin doğal duygular ölçeğinden ayrı bir yapı olması sınanmıştır. İşle bütünleşme ölçeklerinin yapısal geçerliliği araştırma kapsamında oluşturulan modellere göre DFA ile irdelenmiştir. Sınanan modellere ilişkin DFA uyum iyilik değerleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Araştırma bulgularını kısaca özetleyecek olursak Tablo 1’de görüldüğü üzere ilk model (M0) ile UWES-9 ile DDÖ’nün tek bir yapı olup olmadığı sınanmış ve bu ölçek maddelerinin tek bir faktör altında toplanamayacağı bulunmuştur. İkinci model (M1) ile UWES-9 ile DDÖ’nün ayrı birer yapı olduğu saptanmıştır. Sonrasında UWES-3 ve DDÖ’nün tek bir yapı olup olmadığına bakılmış ve bu model (M2) de anlamsız bulunmuştur. En son olarak UWES-3 ile DDÖ’nün ayrı birer yapı olarak sınıandığı model (M3) incelenmiş ve bu iki ölçeğin ayrı birer yapı olduğu model anlamlı bulunmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre UWES-9 ve UWES-3 ölçeğinin, DDÖ’den ayrı bir yapı olduğu sonucuna varılmıştır.

Madde Analizi

UWES-9'un düzeltilmiş madde toplam korelasyonları .42 ile .80 arasında bulunmuştur. UWES-3'ün düzeltilmiş madde toplam korelasyonları .53 ile .71 arasında ve DDÖ'nün düzeltilmiş madde toplam korelasyonları .67 ile .75 arasında hesaplanmıştır. Madde toplam korelasyonlarının pozitif ve yüksek olması (.30 ve daha fazla) maddelerin benzer davranışları örneklediği ve ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğu yönünde bir bulgu olarak kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2007).

Tartışma ve Sonuç

Günümüzde ölçeklerin mümkün olduğunca az madde ile istenilen değişkeni ölçmesi arzulanmaktadır. Araştırma modelleri daha karmaşık hale gelmekte ve araştırmacılar bu modeller ile daha çok değişkene ait bulgulara ulaşmaya çalışmaktadır. Katılımcıların sınırlı zamanının olması ve anketlerde soru sayısı artıkcı anketi doldurma süresinin artması ile birlikte katılımcıların algısının azalması gibi sebepler doğru bulgulara ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Bu araştırmada, çalışma psikolojisi ve insan kaynakları gibi alanlarda popülerliğini koruyan işle bütünleşme kavramı ile hizmet sektöründe yoğun biçimde önem arz eden doğal duygular kavramı incelenmiştir.

Bu çalışmada birçok araştırmaya konu olan ve çalışanların işle bütünleşme düzeylerini ölçmeye yarayan Utrecht İşle Bütünleşme Ölçeğinin Schaufeli ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilen 3 maddelik en kısa sürümünün (UWES-3) MEB'e bağılı devlet okullarında çalışan öğretmenler üzerinden Türkçe uyarlamasının yapılması amaçlanmıştır.

Elde edilen araştırma bulgularının daha önce gerçekleştirilen diğeri UWES-3 Türkçe uyarlama bulguları ile karşılaştırılarak uyarlama çalışmalarında karşılaşılabilecek sorunlara ve çözümlere ışık tutulması da bu araştırma bağlamında amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda, ölçek maddelerinin ölçmek istenen faktörü temsil etme yeteneğinin çok önemli olduğu görülmüştür. Özellikle maddelerin az olduğu UWES-3 gibi

ölçeklerde, maddelerin ölçmek istenen değişkeni anlamlı ve yüksek düzeyde temsil ettiğinden emin olunması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Ölçekte yer alan maddelerin anlamsal olarak kültürel farklılıklara da uygun olması böylece maddelerin doğru biçimde katılımcılar tarafından anlaşılır olduğundan emin olunması da araştırmanın diğer bir önemli sonucudur.

Ölçeğin madde sayısı artıkça, maddelerin temsil yeteneğinin azaldığı durumlarda, bu azalma kabul edilebilir düzeyde olduğu sürece ölçeğin güvenilirliği ve geçerliği üzerinde sorun yaratmayabilmektedir. Diğer ölçek (kimi zaman boyut veya alt ölçek) maddeleri ile birlikte katılımcılar tarafından düşük temsil yeteneği olan bir madde, bir arada değerlendirildiğinde, maddelere bütünsel olarak bakıldığından, ilgili maddelere doğru anlam yüklenebilmektedir. Oysa az maddeli, kısa ölçek uyarlama denemelerinde tam olarak doğru anlaşılmayan bir madde ölçeği temsilen seçildiğinde, diğer maddeler olmadığından kimi katılımcılar tarafından ilgili madde yanlış anlaşılabilmekte ve anlamsız araştırma bulguları ile karşılaşılabilinmektedir. Örneğin bu araştırmada, benimseme boyutu ile ilgili tek madde olması ve kültürel olarak bu maddenin Türkçesinin kimi katılımcılar tarafından doğru anlaşılabilmesi araştırma bulguları üzerinde olumsuzluk yarattığı için başka bir maddenin kullanılması sonucunu doğurmuş ve incelenen her üç UWES-3 ölçeğinde özgün ölçekte yer alan, benimseme ile ilgili farklı bir maddenin kullanılması yoluna gidildiği görülmüştür.

Kısaca ölçeklerde madde sayısı azaldıkça, maddenin temsil yeteneği yani ölçme becerisi daha önemli hale gelmekte ve ölçek ile ilgili anlamsız sonuçlarla karşılaşma olasılığının arttığı söylenebilir. Bu araştırma ile maddelerin temsil yeteneği hem istatistiksel hem de anlamsal olarak yüksek ise ancak ilgili oldukları faktörü iyi bir şekilde açıklayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Türkçe uyarlaması yapılan UWES-3 ölçeğinin geçerliği ve güvenilirliği yapılırken benzer uyarlama çalışmalarında karşılaşılan sorunlar, çözüm önerileri ile birlikte ele alınmıştır. Bu araştırma kapsamında analizleri yapılan UWES-3 Türkçe Ölçeğinin işle

bütünleşmeyi ölçmede kullanılabilecek, alternatif ve kısa bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı İl Müdürlüğü, Valilik oluru ile 28/03/2019 tarihli 7504895644-E.6297024 sayılı karar ile alınmıştır.

Kaynakça

- Ashforth, B. E. ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy of Management Review*, 18(1), 88-115.
- Bakker, A. B., Demerouti, E. ve Sanz-Vergel, A. I. (2014). Burnout and work engagement: The JD–R approach. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 389-411.
- Bakker, A. B., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P. ve Taris, T. W. (2008). Work engagement: An emerging concept in occupational health psychology. *Work & Stress*, 22(3), 187-200.
- Basım, H. N. ve Begenirbaş, M. (2012). Çalışma yaşamında duygusal emek: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(1), 77-90.
- Bilginoğlu, E. ve Yozgat, U. (2019). Ultra-kısa işe angaje olma ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2863-2872.
- Burić, I. ve Macuka, I. (2018). Self-efficacy, emotions and work engagement among teachers: A two wave cross-lagged analysis. *Journal of Happiness Studies*, 19(7), 1917-1933.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2007), *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, 8. Baskı. Pegem A Yayıncılık.
- Cheung, F. Y. ve Lun, V. M. C. (2015). Relation between emotional labor and organizational citizenship behavior: An investigation among Chinese teaching professionals. *The Journal of General Psychology*, 142(4), 253-272.
- Christian, M. S., Garza, A. S. ve Slaughter, J. E. (2011). Work engagement: A quantitative review and test of its relations with task and contextual performance. *Personnel Psychology*, 64(1), 89-136.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*, 2. Baskı. Pegem Akademi.
- Diefendorff, J. M., Croyle, M. H. ve Gosserand, R. H. (2005). The dimensionality and antecedents of emotional labor strategies. *Journal of Vocational Behavior*, 66(2), 339-357.
- Eldor, L. ve Shoshani, A. (2017). Are you being served? The relationship between school climate for service and teachers' engagement, satisfaction, and intention to leave: A moderated mediation model. *The Journal of Psychology*, 151(4), 359-378.
- Eryılmaz, A. ve Doğan, T. (2012). Subjective well-being at work: Investigating of psychometric properties of Utrecht work engagement scale. *Turkish Journal Clinical Psychiatry*, 15(1), 49-55.

- Gable, S. L., ve Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology?. *Review of General Psychology*, 9(2), 103-110.
- Güler, M., Çetin, F. ve Basım, H. N. (2019). İşe tutulma ölçeği çok kısa versiyonu (UWES-3) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Alternatif bir versiyon (Uwes-6) önerisi. *İş ve İnsan Dergisi*, 6(2), 189-197.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.
- ILO, (2023). Workplace well-being, https://www.ilo.org/safework/areasofwork/workplace-health-promotion-and-well-being/WCMS_118396/lang--en/index.htm, (Erişim tarihi: 06.11.2023).
- Kahn, W. A. (1992). To be fully there: Psychological presence at work. *Human Relations*, 45(4), 321-349.
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford Publications.
- Öngöre, Ö. (2019). Duygusal emeğin işle bütünleşme üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: Hizmet sektöründe özel işletme çalışanları. *İş Ahlakı Dergisi*, 12(1), 113-134.
- Özkalp, E. ve Meydan, B. (2015). Schaufeli ve Bakker tarafından geliştirilmiş olan İşe Angaje Olma Ölçeğinin Türkçe’de güvenilirlik ve geçerliliğinin analizi. *İŞGÜÇ Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(3), 1-19.
- Schaufeli, W. B. (2003). *Engagement tests & manuals*, <https://www.wilmarschaufeli.nl/tests/#engagement>, (Erişim tarihi: 09.10.2023).
- Schaufeli, W., & Bakker, A. (2003). *Utrecht work engagement scale: Preliminary manual*. Occupational Health Psychology Unit, Utrecht University.
- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B. ve Salanova, M. (2006). The measurement of work engagement with a short questionnaire: A cross-national study. *Educational and Psychological Measurement*, 66(4), 701-716.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V. ve Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3, 71-92.
- Schaufeli, W. B., Shimazu, A., Hakanen, J., Salanova, M. ve De Witte, H. (2017). An ultra-short measure for work engagement. *European Journal of Psychological Assessment*, 1-41..
- Wefald, A. J., Reichard, R. J. ve Serrano, S. A. (2011). Fitting engagement into a nomological network: The relationship of engagement to leadership and personality. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 18(4), 522-537.

Xanthopoulou, D., Bakker, A. B., ve Fischbach, A. (2013). Work engagement among employees facing emotional demands. *Journal of Personnel Psychology*, 12(2), 74-84.

Ek*UWES-3 Türkçe Ölçeği*

Aşağıda yer alan 3 ifade işinizde nasıl hissettiğinizle ilgilidir. Lütfen her bir ifadeyi dikkatlice okuyun ve işinizle ilgili şimdiye kadar hiç böyle hissedip hissetmediğinize karar verin. Eğer hiç böyle hissetmediyseniz önündeki boşluğa “0” yazın. Eğer böyle hissettiyseniz, ne sıklıkta böyle hissettiğinizi en iyi tanımlayan (0 ile 6 arasında) sayıyı belirleyiniz.

Hiç	Nerdeyse hiç	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Çok sık	Her zaman
0	1	2	3	4	5	6
Hiçbir zaman	Yılda birkaç kez ya da daha az	Ayda bir kez ya da daha az	Ayda birkaç kez	Haftada bir kez	Haftada birkaç kez	Her gün

1. _____ İşimi yaparken kendimi çok enerjik hissedirim.
2. _____ İşim bana coşku veriyor.
3. _____ Çalışırken kendimden geçiyorum.

Extended Abstract

Work engagement, along with other positive concepts related to working life such as job involvement, job satisfaction, and organizational citizenship behavior, has become popular over time.

Work Engagement

When the literature is examined, it is seen that work engagement is not defined as an instant and special situation, on the contrary, it is accepted as a persistent and widespread situation (see Christian, Garza & Slaughter, 2011; Schaufeli et al., 2002). Thus, it can be said that work engagement defines a person's general working state.

According to the research results, employees' work engagement which means high physical, cognitive and emotional energy, contributes to positive outcomes such as success, productivity and performance in employees (see Bakker et al., 2014; Christian et al. 2011).

Natural Emotions

Natural emotions are defined as emotions that occur spontaneously in the working environment, without the employee having to make an effort to feel the emotions they need due to their job (Ashforth & Humphrey, 1993). Those who work with natural emotions may experience less pressure and stress because the required and felt emotions are compatible with each other.

Researches show that natural emotions, especially those that can be evaluated within emotional energy, are significantly related to work engagement (see Cheung & Lun, 2015; Öngöre, 2019).

Measuring Work Engagement

In UWES-3, each dimension is represented by a single item and the level of work engagement is measured as a single dimension over 3 items. Adaptations of UWES-3 in five countries (Finland, Japan, Netherlands, Belgium and Spain) were found to be successful and were reported by Schaufeli et al. (2017).

In the adaptation of UWES-3, unlike previous adaptations, the items included in the UWES-9 adaptation by Özkalp and Meydan (2015) were primarily used in the research. The internal consistency coefficient was found to be .63. When this coefficient is below .70 in the literature, it is not considered sufficient (Büyüköztürk, 2007). A low level of reliability was determined. In order to understand the reason for the low reliability, the values for the items, especially the extreme values, were examined.

As a result of the examination, it was seen that some of the values of the 3rd item, which represents the absorption dimension, were incompatible with the values of the other items, and it was determined that this incompatibility reduced the reliability level. Thereupon, a group of 60 teachers who participated in the research, randomly selected from the teacher lists in the schools where the survey was conducted, was asked about the meaning they derived from item 3. Although it was seen that the expression “I am absorbed in work”, which represents the absorption dimension, was mostly understood by the teachers (36 people) in the context of the level of concentration on work in accordance with its original state, it was determined that some (24 people) understood it in different meanings, such as the person working hard or being exposed to intense work against his/her will.

This item, which is included as “I am immersed in my work” in the original UWES-9 and UWES-3 scales and used to measure the absorption dimension, has a low internal consistency coefficient and its translation as “İşe gömülmüş durumdayım” in the UWES-9 Turkish adaptation. As a result of determining that there was a difference in meaning in the perception of the participants, it was decided to use another item to measure absorption.

Thus, in this UWES-3 Turkish adaptation study, it was wanted to include an item whose Turkish meaning was more accurately understood by the participants by using another item representing the same dimension for absorption. The item “Çalışırken kendimden geçiyorum” was intended to more accurately measure the participants’ levels of work engagement. With the change of the third item, the internal consistency coefficient of UWES-3 was calculated as .79.

Method

Participants

Participants are teachers employed in public schools located in Kastamonu, Türkiye. Data that could be used in analysis was collected from a total of 589 teachers via survey.

Scales

UWES-9 Turkish Scale

UWES-9 Scale, adapted into Turkish by Özkalp and Meydan (2015), was used to measure the version of Work Engagement consisting of 9 items. The internal consistency coefficient of the UWES-9 Turkish Scale was found to be .90.

UWES-3 Turkish Scale

In measuring this very short version of work engagement, a total of 3 items were used, which was adapted into Turkish by Özkalp and Meydan (2015). The internal consistency coefficient of the UWES-3 Turkish Scale, which consists of 3 items and a single dimension, was found to be .79.

Natural Emotions Scale

In measuring natural emotions, items measuring natural emotions, which we can consider as a subscale within the Emotional Labor Scale developed by Diefendorff et al. (2005) and whose Turkish adaptation was made by Basım and Begenirbaş (2012), were used. The internal consistency coefficient of the scale was determined as .85.

Results

The findings obtained as a result of the analysis are given under subheadings below.

Construct Validity

To determine the structural validity of work engagement, the UWES-9 and UWES-3 scales were tested if they were a separate structure from the natural emotions scale with confirmatory factor analysis.

Discussion

Today, scales are desired to measure the desired variable with as few items as possible. Research models are becoming more complex and researchers are trying to reach findings on more variables with these models. Reasons such as limited time, the decrease in the perception of participants as the number of questions in surveys increases, the time to fill out the survey increases, make it difficult to obtain accurate findings.

As a result of the research, it was revealed that the ability of the scale items to statistically and semantically represent the factor they are intended to measure is very important. It was concluded that if the items have high representativeness, they can explain the factor they are related to well.

It was concluded that the UWES-3 Turkish Scale, analyzed within the scope of this research, is an alternative and short scale that can be used to measure work engagement.

GenoPro ile Genogram Oluşturulmasına İlişkin Aile Danışmanlarının Algıları: Bir Q Metodu Analizi

Family Counselors' Perceptions of Genogram Creation Using GenoPro: A Q Methodology Analysis

1. Mehmet Biçer^{*1}

2. Nuray Müge Çetindağ²

3. Mustafa Özgür Kopar³

Özet

Bu araştırma, aile danışmanlarının genogram oluşturma sürecine yönelik performanslarını etkileyen değişkenleri nasıl algıladıklarını, bu değişkenler arasında öne çıkan unsurları belirlemeyi ve elde edilen bulguları aile danışmanlığı uygulamalarına yönelik önerilerle ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Sivas ilinde aile danışmanlığı eğitimi almış ve psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik ile sosyal hizmetler bölümlerinden mezun toplam 33 aile danışmanının katılımıyla yürütülmüştür. Araştırmada hem nitel hem de nicel yöntemlerin avantajlarını bir araya getiren Q metodolojisi kullanılmıştır. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, genogram oluşturma performansını etkileyen değişkenler arasında iş birliği, kullanım kolaylığı ve hız, güncelleme kolaylığı, veri saklama kapasitesi, raporlama kolaylığı ve sembol çeşitliliği ön plana çıkmıştır. Bulgular, katılımcıların söz konusu faktörlerin genogram oluşturma sürecindeki performanslarını artırdığına ilişkin ortak bir algı taşıdıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, GenoPro yazılımının kullanımı, süreci hem hızlandıran hem de görsel ve teknik açıdan zenginleştiren bir araç olarak özellikle vurgulanmıştır. Programın iş birliğini destekleyen yapısı, kullanıcı dostu arayüzü, verilerin güvenli şekilde saklanabilmesi ve raporların pratik biçimde oluşturulabilmesi, danışmanların çalışma verimliliğini artıran unsurlar olarak öne çıkmıştır. Bu bulgular, aile danışmanlarının mesleki uygulamalarında teknolojik araçlardan etkin biçimde yararlanmalarının danışma sürecini desteklediğini ve hem değerlendirme hem de müdahale aşamalarını kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, teknolojik araçların eğitim programlarına entegre edilmesi, danışman adaylarının uygulama becerilerini güçlendirebilir ve genogram kullanımını daha işlevsel hale getirebilir.

Anahtar Kelimeler: Q metodolojisi, Aile Danışmanlığı, Aile Danışmanı, Genogram, GenoPro.

Abstract

This research aims to understand how family counselors perceive the variables that influence their performance in the genogram creation process, to identify the prominent elements among these variables, and to relate the findings to recommendations for family counseling practices. The study was conducted with the participation of 33 family counselors who received family counseling training in Sivas province and graduated from psychology, psychological counseling and guidance, and social services departments. The research employed Q methodology, which combines the advantages of both qualitative and quantitative methods. Participants' opinions indicated that the variables that influenced genogram creation performance were collaboration, ease of use and speed, ease of updating, data storage capacity, ease of reporting, and symbol diversity. The findings revealed a common perception that these factors enhanced their performance in the genogram creation process. Furthermore, the use of GenoPro software was specifically highlighted as a tool that both expedited the process and enhanced it visually and technically. The program's collaborative structure, user-friendly interface, secure data storage, and practical report generation were highlighted as factors that increased counselors' work efficiency. These findings suggest that family counselors' effective use of technological tools in their professional practice supports the counseling process and facilitates both the assessment and intervention phases. Furthermore, integrating technological tools into training programs can strengthen counselor candidates' practical skills and make genogram use more functional.

Keywords: Q methodology, Family Counseling, Family Counselor, Genogram, GenoPro.

* Sorumlu Yazar

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye, mehmetbcr@yandex.com

² Öğretmen, Milli Eğitim Müdürlüğü, Sivas, Türkiye, nury.cetindag@gmail.com

³ Öğretmen, Milli Eğitim Müdürlüğü, Sivas, Türkiye, musatafaozgurkopar@gmail.com

Başvuru/Submitted: 29/04/2025

Kabul/Accepted: 09/08/2025

Yayın/Online Published: 28/08/2025

Atıf/Citation: Biçer, M., Çetindağ, N. M. ve Kopar, M. Ö. (2025). Genopro ile genogram oluşturulmasına ilişkin aile danışmanlarının algıları: Bir Q Metodu analizi. *Psikolojik Araştırma Perspektifleri Dergisi*, 2(2), 154-179

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16934018>

Genogram, bir kişinin aile ilişkilerinin ve tıbbi geçmişinin resim ya da grafiklerle temsil edilmesidir (Iversen vd., 2005). Genogramlar, nesiller arası aile ilişkilerinin aile ağaçlarına benzer şekilde tasvirinin yapıldığı görsel grafik araçlardır (Işık vd., 2012). Genogram, aile üyeleri arasındaki ilişkileri, isim, yaş ve bireyin geçmişi (örn., çocuklar, kardeş düzeni, evlilikler, boşanmalar) gibi demografik ayrıntıları gösteren bir tablodur (Belous vd., 2012). Genogramda, hedef birey dışında kalan aile üyelerini ve aralarındaki ilişkileri göstermek amacıyla çeşitli semboller ve çizgiler kullanılmaktadır (McGoldrick, 2011). Bir genogramda kuşak sayısı, genogramda gösterilen aile üyelerinin nesilden nesile olan bağlantısını göstermek için kullanılan çizgi sayısına bağlıdır. Bir genogramda, her bir çizgi bir nesil oluşturur. Bu nedenle, bir genogramdaki kuşak sayısı, genogramda gösterilen çizgilerin sayısına eşittir (Rovers, 2004). Genogramlar genellikle en az iki kuşaktan oluşur; ancak üç veya daha fazla kuşağı da içerebilir (Gladding, 2018).

Murray Bowen'ın genogramı oluşturmaktan itibaren genogramlar ruh sağlığı uzmanları tarafından 30 yılı aşkın bir süredir kullanılmaktadır (Bowen, 1993). Genogramlar tıp uzmanları, psikologlar, psikolojik danışmanlar ve diğer profesyoneller tarafından aile dinamiklerini değerlendirmek ve potansiyel sağlık risklerini belirlemek için kullanılmaktadır. Özellikle aile danışmanları tarafından en yaygın kullanılan psikoterapötik araçlardan biridir (DeMaria vd., 1999). Murray Bowen'ın aile danışmanlığı alanına birçok katkısı bulunmaktadır. Bunlar arasında en kalıcı olanlardan birisi olan aile diyagramıdır. Aile diyagramının alanda ne zaman kullanılmaya başlandığını kesin olarak belirlemek güç olsa da, araştırmacıların 1954-1959 yılları arasında aileleri görsel olarak temsil etmek amacıyla bu diyagramlardan yararlanmaya başladıkları bilinmektedir (Dysinger, 2003).

Genogramlar sayesinde danışmanlar, danışanlarının öznel bir aile üyesi perspektifinden, aileyi görsel ve organize bir şekilde haritalama süreci boyunca objektif değerlendirme sürecine giriş yaparlar ve bu durum danışanlarının aile dinamikleri hakkındaki bilgileri daha iyi anlamalarına yardımcı olur (Wachtel ve Wachtel, 1991). Genogramlar, terapistlerin ve danışanların, danışanın bireysel, duygusal, bilişsel ve davranışsal özelliklerinin yanı sıra, bu özelliklerle ilgili kuşaksal kalıpları da görselleştirip incelemelerine olanak tanır (Keskin, 2017). Aile bağlarını (örn., iç içe geçme, kopukluklar, çatışmalar) ve diğer önemli bilgileri incelemek, özellikle duygusal yoğunluğun olduğu bölgeleri (örn., aile düğümü olayları, fiziksel ve zihinsel sağlık sorunları) keşfetme çabasında faydalıdır. Değerlendirmenin ilk aşamalarında, bir genogram oluşturmak için gereken verilerin çoğu toplanır. Aynı zamanda genogram da önemli bir müdahale aracıdır (Cierpka ve Sprenkle, 2005).

Danışmanlık veya terapistlik eğitimi alan bireylerin, uygulama alanlarında daha etkili destek sağlayabilmeleri amacıyla yaptıkları çalışmalar doğrultusunda, aile dinamiklerini anlamalarını ve değerlendirmelerini kolaylaştırmak için genogramlar ruh sağlığı eğitimlerinde sıklıkla kullanılmaktadır (Halevy, 1998). Ruh sağlığı eğitimi alan bireylerin genogramları öğrenmeleri sayesinde mesleki yeterliliklerinin arttığı öne sürülmektedir (Pistole, 1997). Genogramlar sayesinde bireylerin ilişkisel kalıplara yönelik eğilimleri artmaktadır. Bununla birlikte bireylerde kendilerini farklılaştırma düzeyleri artmaktadır (Magnuson ve Shaw, 2003). Danışmanlar uzun bir sürede anlamakta zorluk yaşayacağı aile dinamiklerini genogram oluşturarak çok kısa bir sürede anlamlandırabilir (Hardy ve Laszloffy, 1995). Danışmanlar genogram oluşturmayı öğrenerek kişisel gelişimlerine katkıda bulundukları gibi kendi kök ailelerinde olan olumsuz ilişkilerinde de olumlu değişiklikler yaşayabilirler (Thomas, 1998). Genogram oluşturmak aynı zamanda danışman ve terapistlerin çok kültürlü yetkinliğine yardımcı olmakta ve profesyonel olarak genel yeterliliklerinin artmasına katkı sağlamaktadır (McGoldrick vd., 2008). Yapılan bir araştırmada aile danışmanlığı eğitimi alan bireylere genogram oluşturma öğretildiğinde bireylerin kendi kültürel kimliklerine dair farkındalık

düzeyinin arttığı ve danışanlarına kültür hakkında daha iyi sorular sorabildikleri gözlemlenmiştir. Başka bireylerde ise genogram sayesinde empati düzeylerinin arttığı sonucuna varılmıştır (Keiley vd., 2002). Genogramların eğitim sırasında kullanılması ya da daha sonradan aile danışmanlarına öğretilmesinin hem danışmanlara hem de danışanlara çok fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Bahr, 1990).

Yöntem

İlk olarak İngiliz fizikçi ve psikolog William Stephenson (1902-1989) tarafından 1935 yılında geliştirilen Q metodolojisi, geleneksel nitel ve nicel yöntemlere alternatif ya da tamamlayıcı bir araştırma yaklaşımı sunar (Brown, 1992). Bu yöntem, veri toplama ve analiz sürecinde hem nitel hem de nicel teknikleri bir arada kullanarak araştırma konularının daha kapsamlı şekilde incelenmesine olanak sağlar (Eden vd., 2005).

Q metodolojisi, bireylerin düşüncelerinin, duygularının ve deneyimlerinin çeşitliliğini ve derinliğini dikkate alan insani bir yaklaşıma sahiptir. Katılımcıların öznel bakış açılarını anlamaya odaklanırken, bu öznel verileri sistemli ve bilimsel bir biçimde analiz etme olanağı sunar (Brown, 1980). Bu yöntem, katılımcıların kendi deneyimlerini, dünyaya bakışlarını ve değerlerini doğrudan ifade etmelerine olanak tanır. Q metodolojisinde, katılımcıların verdikleri tepkilerin önceden belirlenmiş kalıplara uydurulması yerine, onların özgün bakış açılarına yer verilir. Bu yönüyle Q metodolojisi, bireylerin düşüncelerini daha doğal bir şekilde ortaya koymalarını sağlar ve geleneksel kategorilere dayalı analizlerden farklılaşır (Gallivan, 1994).

Genopro Programı

Genopro yazılım programı ilişkileri haritalamak için tasarlanmıştır. Bununla birlikte, bu program diğerlerinden farklı olarak, ilişkilerdeki çeşitliliği yakalamak için geniş bir seçenek yelpazesi sunar. Örneğin, koruyucu ailelerdeki evlat edinmeyi sembollerle ifade etme imkânı sağlar. Ayrıca, kullanıcıların bireysel nitelikleri özelleştirmelerine olanak tanır (Borges vd., 2025). Bu nitelikler, genel kategorilerden (örn., psikiyatrik sorunlar) başlayarak, yaygın psikiyatrik bozuklukların listesine kadar genişler. Eğer belirli bir bozukluk listede yer

almıyorsa, kullanıcı bu bozukluğu psikiyatrik sorunlar altında yer alan özellik listesine ekleyebilir. Diğer özellikler arasında benzersiz meslekler, eğitim durumu, sağlık durumu ve diğerleri bulunur. Bu özellikler, karmaşık aile yapıları ve işleyişlerle karşılaşan profesyoneller için özellikle yararlı olabilir (Leoncio vd., 2017). Ayrıca, genogramda tasvir edilen her bireyin etnik mirasını görsel olarak temsil etmek için renk kodlu bir sistem kullanılır (Niskanen vd., 2017; Wiberg vd., 2020). Bu program aynı zamanda kullanıcılara, her etnik gruba ait olan birey veya ailenin yüzde atamasını yapma imkânı sunar. Özellikle çok kültürlü geçmişi olan bireyler veya ailelerle ilgili konuşurken bu özellik oldukça faydalıdır (Edwards, 2009).

Genopro programı, genogram oluşturma'nın birçok faydasını sunmaktadır. İlk olarak, genogramlar aile geçmişi ve ilişkilerini görsel olarak temsil etmek için etkili bir araçtır (Borges vd., 2025). Bu program sayesinde, bir kişinin aile ağacını oluşturmak, aile üyelerinin ilişkilerini ve bağlantılarını anlamak daha kolay hale gelir. Genopro'nun bir diğer faydası, genetik hastalıkların ve genetik yatkınlıkların belirlenmesinde yardımcı olmasıdır. Genogramlar, bir ailenin genetik geçmişini anlamak ve belirli bir hastalığın aile içinde nasıl yayıldığını izlemek için kullanılabilir (Campacci vd., 2020). Bu sayede, genetik riskler ve hastalıkların geçmişini analiz ederek, önleyici tedbirler almak veya uygun tedavi seçeneklerini araştırmak mümkün olur (Puhlman vd., 2024). Ayrıca, genogramlar aile içi ilişkileri ve dinamikleri anlamak için kullanılan bir araçtır. Program sayesinde, aile üyelerinin rolleri, sorumlulukları ve bağlantıları hakkında daha derin bir kavrayış elde edilebilir (Ferreira vd., 2018; Júnior vd., 2019). Bu, aile terapisi veya danışmanlık süreçlerinde faydalı olabilir ve aile üyeleri arasındaki iletişimi ve ilişkileri geliştirmek için kullanılabilir (Ferreira vd., 2018). Genopro'nun bir diğer avantajı, aile hikâyesi ve kültürel geçmişin kaydedilmesine yardımcı olmasıdır. Genogramlar, bir ailenin kökenini, göç hareketlerini, kültürel geleneklerini ve değerlerini görselleştirmek için kullanılabilir (Campacci vd., 2020). Bu, aile üyeleri arasında geçmişin ve kültürel mirasın paylaşılmasını teşvik eder ve aile bağlarını güçlendirir (Edwards, 2009). Son olarak, genogramlar sağlık uzmanları, psikologlar veya sosyal hizmet

uzmanları gibi profesyoneller için önemli bir araçtır. Bu program sayesinde, bir kişinin sosyal ve genetik çevresini anlamak daha kolay hale gelir ve buna dayanarak daha etkili bir danışmanlık veya tedavi planı oluşturulabilir (Júnior vd., 2019). Genopro programının sunduğu genogram oluşturma faydaları, aile ilişkilerini, genetik geçmişi, sağlık risklerini ve kültürel mirası daha iyi anlamamıza yardımcı olur (Campacci vd., 2020). Bu da ailelerin, sağlık profesyonellerinin ve diğer ilgili kişilerin daha bilinçli kararlar almasına ve daha sağlıklı ilişkiler geliştirmesine olanak tanır (Borges vd., 2025).

Genopro programının dezavantajları da vardır. İlk olarak, programın kullanımı biraz öğrenme eğrisi gerektirebilir. Karmaşık bir arayüzü ve işlevleri, yeni kullanıcılar için başlangıçta zorlayıcı olabilir (Puhlman vd., 2024). İkinci olarak, Genopro belirli bir yazılım olduğu için işletim sistemleri ve donanım gereksinimleriyle sınırlı olabilir. Bazı eski veya sınırlı kaynaklara sahip bilgisayarlarda programın tam verimlilikle çalışması mümkün olmayabilir. Ayrıca, lisans ücretleri nedeniyle maliyetli olabilir ve bütçe kısıtlamaları olan kullanıcılar için dezavantajlı olabilir (Campacci vd., 2020). Veri güvenliği ve gizlilik de bir endişe kaynağı olabilir, çünkü genogramlar kişisel ve hassas aile bilgilerini içerir. Genopro'nun güvenlik özellikleri ve veri koruması önemlidir. Son olarak, program genellikle bireysel kullanıcılar için tasarlanmıştır ve iş birliği yapmayı veya projeleri paylaşmayı zorlaştırabilir (Borges vd., 2025). Birden fazla kişiyle aynı projede çalışmak veya genogramları paylaşmak için sınırlı seçenekler sunabilir. Bu dezavantajlar, programın kullanıcılarının karşılaşılabileceği potansiyel sorunlardır (Júnior vd., 2019). Ancak, Genopro'nun sağladığı faydalar genellikle dezavantajlarını aşar ve programın hala etkili bir genogram oluşturma aracı olarak değerli olduğunu gösterir (Campacci vd., 2020).

Bu çalışmada aile danışmanlarının genogram oluşturma performanslarını etkileyen değişkenleri aile danışmanlarının görüşleri doğrultusunda belirlemek amacıyla Q metodu kullanılmıştır. Q metot, bireylerin bakış açılarını, görüş, inanç ve tutumlarını sübjektif olarak sistematik bir biçimde ortaya koymayı amaçlayan bir yöntemdir. Q metodu, nitel ve nicel

araştırma yöntemlerinin güçlü yanlarını birleştiren karma bir yöntemdir. Q metodu şu aşamalardan oluşur (Brown, 1993):

Problem Durumunun Belirlenmesi

Bu çalışmanın problem cümlesi, “Aile danışmanlarının performanslarını etkileyen değişkenler nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu soru, araştırmanın odak noktasını ve amacını net biçimde ortaya koymakta; aile danışmanlarının genogram oluşturma süreçlerindeki performanslarını anlamak, değerlendirmek ve geliştirmek için hangi faktörlerin belirleyici olduğunu keşfetmeyi hedeflemektedir.

Araştırmanın hazırlık sürecinde, öncelikle çalışmanın kapsamı, yöntemi ve örneklem özellikleri netleştirilmiştir. Araştırma, nitel ve nicel verilerin birlikte kullanıldığı Q metodolojisi çerçevesinde tasarlanmıştır. Çalışma öncesinde, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü etik kurulundan gerekli etik izin alınmıştır.

Veri toplama süreci, araştırma amacını destekleyecek şekilde yapılandırılmıştır. Öncelikle ön görüşmeler ve odak grup tartışmaları yapılarak, aile danışmanlarının genogram oluşturma performanslarını etkileyebilecek değişkenler belirlenmiş, bu görüşlerden yola çıkarak 18 maddelik Q cümleleri hazırlanmıştır. Q cümleleri, her biri olumlu veya olumsuz anlam taşıyan ifadelerden oluşmuş ve yedi ana temada toplanmıştır: kolaylık ve hız, düzenleme kolaylığı, veri saklama, sembol çeşitliliği, iş birliği, raporlama kolaylığı ve güncelleme kolaylığı. Anlamlılık süreci, az sayıdaki örneklemde elde edilen bulguların daha anlamlı ve güvenilir yorumlanabilmesi için örneklemin niteliğini güçlendirmeyi ve kullanılan ölçme aracının araştırma amacına uygun biçimde geliştirilmesini sağlamıştır. Böylece süreçlerin şeffaf bir şekilde aktarılması, çalışmanın bulgularının daha iyi anlaşılmasına ve değerlendirilebilmesine katkıda bulunmuştur.

Çalışma Grubunun Belirlenmesi

Araştırmanın amacına uygun olarak, Q metotta çalışma grubu belirlenirken ölçüt örnekleme yöntemi kullanılır. Bu yöntemde, katılımcılar önceden belirlenen kriterlere göre seçilir. Katılımcıların araştırmanın konusuyla ilgili farklı görüşlere sahip olması çok

önemlidir. Çalışma grubunun belirlenme aşamasının temel amacı, araştırmanın konusuna ilişkin görüş çeşitliliğini yansıtan bir örneklem oluşturmaktır (Çırak Kurt, 2016). Bu çalışmada katılımcı profili, araştırmanın amacı doğrultusunda ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu kapsamda, Sivas ilinde aile danışmanlığı eğitimi almış, lisans düzeyinde psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik veya sosyal hizmetler bölümlerinden mezun olan, aktif olarak danışmanlık faaliyetleri yürüten ya da bu alanda deneyime sahip 33 aile danışmanı örnekleme dâhil edilmiştir. Katılımcı seçiminde, genogram oluşturma sürecine aşina olma, aile danışmanlığı uygulamalarında yer alma ve araştırma sürecine gönüllü katılım sağlama kriterleri dikkate alınmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1.
Katılımcıların Demografik Bilgileri

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı
Kadın	24
Erkek	9
Toplam	33
Mezun Olunan Bölüm	Katılımcı Sayısı
Psikoloji	10
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik	9
Sosyal Hizmetler	14
Toplam	33

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmaya katılan 33 aile danışmanının 24'ünün kadın, 9'unun ise erkek olduğu görülmektedir. Mezun olunan bölümler açısından katılımcıların 10'u psikoloji, 9'u psikolojik danışmanlık ve rehberlik, 14'ü ise sosyal hizmetler alanından mezundur. Bu dağılım, örneklemin ağırlıklı olarak kadınlardan oluştuğunu ve farklı disiplinlerden gelen katılımcıların yer aldığını göstermektedir.

Araştırma Soruları

Bu aşamada araştırma sorusu net bir şekilde ortaya konulmalıdır. Bu çalışmanın araştırma soruları aşağıda yer almaktadır.

- a. Aile danışmanlarının genogram oluşturma performanslarını etkileyen değişkenler nelerdir?
- b. Aile danışmanları genogram oluşturmada kendi performanslarını etkileyen değişkenler hakkında ortak bir fikre sahip mi?
- c. Aile danışmanlarının genogram oluşturma performansını etkileyen değişkenlerden hangileri ön plana çıkmaktadır?

Tasarımın Belirlenmesi

Q metoduyla yapılan araştırmada, araştırmacılar öncelikle tasarımın belirlenmesi aşamasında yöntem seçimini yaparlar. Bu seçimde iki farklı tasarım kullanılabilir: yapısal tasarım ve yapısal olmayan tasarım (Karasu ve Peker, 2019). Yapısal tasarım yöntemi, Q ifadelerinin belirli bir kuram, model veya kavramsal çerçeve temelinde seçildiği bir yaklaşımdır. Bu yöntemde, araştırmanın konusuyla ilişkili başlıklar altında önceden belirlenmiş Q ifadeleri oluşturulur. Bu başlıklar, literatürden veya araştırmacının kendi görüşlerinden elde edilebilir. Yapısal tasarımın avantajı, sistematik ve dengeli bir şekilde Q ifadelerinin seçilmesini sağlamasıdır. Ancak, dezavantajı, bireylerin gerçek bakış açılarını tam olarak yansıtmayabileceği veya bazı ifadelerin göz ardı edilebileceği olasılığıdır (Demir ve Kul, 2011).

Diğer bir yöntem olan yapısal olmayan tasarım ise Q ifadelerinin bireylerin doğrudan ifadelerinden elde edildiği bir yaklaşımdır. Bu yöntemde, araştırmanın konusuyla ilgili bireylerle yapılan görüşmeler, anketler veya odak gruplar gibi yöntemler kullanılarak Q ifadeleri toplanır. Bu ifadeler, söylem alanı olarak adlandırılır ve bireylerin gerçek bakış açılarını yansıtır. Ancak yapısal olmayan tasarımın dezavantajı, çok sayıda ve çeşitli ifadenin bulunmasıyla birlikte seçim yapmanın zorluğu ve dengesiz bir dağılım gösterme eğilimidir (Demir ve Kul, 2011). Q metodu uygulanırken yapısal ve yapısal olmayan tasarım yöntemleri arasında bir seçim yapmak zorunlu değildir. Araştırmacılar, araştırmanın amacına ve

bağlamına uygun olarak her iki yöntemi de birleştirerek kullanabilirler. Örneğin, Q ifadelerinin bir kısmını yapısal tasarım yöntemiyle belirleyip, diğer bir kısmını yapısal olmayan tasarım yöntemiyle elde edebilirler. Bu şekilde, Q ifadelerinin hem sistematik hem de gerçekçi olmasını sağlayabilirler (Karasu ve Peker, 2019). Bu çalışmada, aile danışmanlarının performanslarını etkileyen değişkenleri belirlemek için yapısal olmayan tasarım yöntemi kullanılmıştır. Aile danışmanlarının genogram oluşturma performanslarını etkileyen değişkenleri belirlemek için 33 aile danışmanı ile bireysel görüşme ve odak grup görüşmesi yapılmıştır. Bu görüşmeler ile elde edilen veriler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2.

Görüşmeler Sonucunda Belirlenen Aile Danışmanlarının Genogram Oluşturma Performansını Etkileyen Değişkenler

a. Kolaylık ve Hız	d. Sembol Çeşitliliği	f. Raporlama Kolaylığı
b. Düzenleme Kolaylığı	e. İş Birliği	g. Güncelleme Kolaylığı
c. Veri Saklama		

Q Cümlelerinin Oluşturulması

Aile danışmanlarıyla yapılan görüşler neticesinde oluşturulan Q cümleleri uzman görüşü doğrultusunda 7 ana başlık altında düzenlenmiş ve bir olumlu bir olumsuz olmak üzere toplam 18 madde yazılarak rastgele numaralandırılmıştır. Oluşturulan Q cümleleri Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3.

Q Metot Cümleleri

Kolaylık ve Hız	Genogram oluşturma işleminde bir bilgisayar programı kullanmak süreci hızlandırmaktadır. (1)
	Genopro programını kullanmak zaman alıcıdır. (7)
	Genogram oluştururken program kullanmak kolaylık sağlamaktadır. (11)
	Program kullanmak, genogram oluşturmayı zorlaştırmaktadır. (4)
Düzenleme kolaylığı	GenoPro tarafından oluşturulan genogram, istendiği şekilde düzenlenebilir. (2)
	GenoPro tarafından yapılan genogramlar, belirli kısıtlamalar vardır. (6)
Veri Saklama	Program veri depolama özelliği sunmaktadır. (13)
	Programda veriler kaybolabilir. (3)
Sembol Çeşitliliği	İlişkileri doğru şekilde ifade edebilmek için programda çeşitli semboller bulunmaktadır. (17)
	GenoPro tarafından sunulan geniş sembol yelpazesi süreci karmaşıklştırmaktadır. (10)
İş Birliği	GenoPro kullanıcıları, oluşturdukları genogramlar hakkında diğer uzmanlarla bilgi paylaşımında bulunabilmektedir. (15)

	GenoPro programındaki bilgiler, yalnızca kullanıcıların kendi bilgisayarlarında saklanmaktadır. (5)
	Program kullanıcıların deneyimlerini paylaşabileceği bir platform sunmaktadır. (8)
	GenoPro programı, kullanıcıların deneyimlerini kısıtlama potansiyeline sahiptir. (14)
Raporlama Kolaylığı	GenoPro ile genogramlar pratik bir şekilde raporlanmaktadır. (9)
	Programın raporlama özellikleri, kullanıcıların ek çaba harcamasını gerektirebilir. (16)
Güncelleme Kolaylığı	GenoPro programı, kullanıcıların genogramlardaki bilgileri kolaylıkla güncelleyebilmelerini sağlamaktadır. (12)
	GenoPro programıyla oluşturulan genogramları değiştirmek zahmetlidir. (18)

Q Dizgisinin Belirlenmesi

Brown'un (1980, s. 17) "faktörleme için verilerin elde edildiği teknik araçlar" olarak tanımladığı metodolojik sıralama prosedürü, Q metodolojisinde katılımcıların değerlendirme ve sıralama yapmalarını kolaylaştıran pratik bir araçtır. Uygulamada, katılımcılardan genellikle Q setindeki tüm maddeleri 1'den n 'e kadar tam bir sıralama yapmaları istenmemektedir. Bunun yerine, her maddeye sabit bir yarı-normal dağılım içerisinde ve belirli bir anlam boyutu boyunca konum atamaları istenmektedir. Bu boyut, örneğin "en çok katıldığım" ile "en az katıldığım" veya "en karakteristik" ile "en az karakteristik" arasında değişebilmektedir (Stainton Rogers, 1995). Genellikle 11 veya 13 puanlık bir ölçek kullanılmaktadır. Sıralama değerleri, katılımcının en uygun gördüğü maddeler için +3 veya +5'ten, "katılmıyorum" olarak değerlendirilen maddeler için -3 veya -5'e kadar uzanmaktadır. Örneğin, -3 konumuna iki madde, +5 konumuna ise üç madde yerleştirilebilmektedir. Bu yöntem, her sıralama pozisyonuna atanabilecek madde sayısını önceden belirlediği için "zorunlu dağıtım" (*forced distribution*) olarak adlandırılmaktadır. Bazı nitel araştırmacılar bu tür bir zorunluluğun kısıtlayıcı olabileceğini düşünebilmektedir. Ancak Brown (1980, ss. 288-289), yaptığı istatistiksel karşılaştırmalarda dağılım şeklinin faktör sonuçları üzerinde neredeyse hiçbir etkisi olmadığını göstermiştir. Bu bulgu, zorunlu dağıtımın, katılımcıların herhangi bir sayıya herhangi bir sayıda madde atayabildiği "serbest dağıtım" (*free distribution*) kadar esnek olabileceğini ortaya koymaktadır (Watts ve Stenner, 2012). Bu nedenle, maddelerin tam bir sıra ile dizilmesi zorunlu değildir. Çelişkili gibi görünse de

gözlenen özdeğerlerin karşılaştırılması yoluyla faktör sayısının istatistiksel olarak pekiştirilmesini amaçlar (Danielson, 2009; Zuniga, 2011). Bu bağlamda, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi faktör yapısının belirlenmesi amacıyla değil, örneklem büyüklüğünün ve değişkenler arası korelasyonların faktör analizi için yeterli olup olmadığının değerlendirilmesinde kullanılır (Zuniga, 2011). Faktörlerin döndürülmesi aşamasında Varimax, Quartimax veya Judgmental rotation gibi teknikler tercih edilebilir (Rost, 2020). Faktörlerin yorumlanmasında ise faktör yükleri, faktör skorları ve ayırt edici ifadeler dikkate alınır (Zuniga, 2011). Bu çalışmada, Q sıralamalarının analizi PQMethod programı ile gerçekleştirilmiş ve elde edilen faktörler manuel döndürme yöntemi kullanılarak yorumlanmıştır.

Bulgular

Aile danışmanlarının performanslarını etkileyen değişkenlerin Q-metot analizi için PQMethod 2.35 programı kullanılmıştır. 33 katılımcıdan elde edilen veriler programa girilmiş, Temel Bileşenler Analizi (*Principal Component Analysis*) yapılmış ve faktörlerin yorumlanabilirliğini artırmak amacıyla yargısal rotasyon (*judgmental rotation*) yöntemi uygulanmıştır. Çalışmaya katılan aile danışmanları k1, k2, ... şeklinde kodlanarak Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5.
Faktör Yükleri Tablosu

<i>Faktör</i> <i>Katılımcı</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
K1	0.9103X	0.3146	-0.0963	0.0209	-0.0232	-0.0704	0.1436	0.0518
K2	0.9255X	0.1960	-0.1602	0.1413	-0.1391	0.0340	-0.0650	-0.0529
K3	0.8941X	0.3284	0.0319	0.0384	-0.0307	-0.1895	0.0209	0.1223
K4	0.8859X	0.2289	-0.1394	-0.2139	-0.2322	-0.0938	-0.0983	-0.0225
K5	0.8677X	0.2456	0.0640	0.2671	0.0422	-0.1758	0.1581	0.0979
K6	0.8734X	0.3295	-0.1491	-0.0692	-0.1290	0.1959	-0.0377	0.0223
K7	0.8424X	-0.1309	-0.0106	0.1210	0.3252	0.0942	0.3497	-0.0193
K8	0.8877X	-0.1167	0.2327	-0.2497	0.1708	0.0652	-0.0151	0.1332
K9	0.8968X	0.2354	-0.1030	-0.1178	-0.0053	0.1305	0.2437	-0.0290
K10	0.8822X	-0.1153	-0.1278	-0.1742	0.1116	0.1116	-0.1436	0.0210
K11	0.8495X	-0.1202	0.3750	-0.1116	-0.1980	-0.1053	-0.0947	-0.0039
K12	0.8994X	-0.1990	-0.0607	-0.1741	-0.0264	-0.1522	0.0705	-0.2247
K13	0.9032X	-0.0580	0.2010	-0.0027	-0.0396	-0.0545	0.1822	-0.2105
K14	0.8053X	0.0912	0.4398	-0.1941	0.1116	0.2120	0.0016	-0.0394
K15	0.8351X	0.2297	0.4225	-0.0537	-0.0176	-0.0705	-0.0334	-0.1825
K16	0.8827X	0.0013	-0.0852	-0.1246	0.2788	0.0210	-0.1494	-0.1896

K17	0.9081X	0.0803	-0.2878	0.0371	0.1099	0.0724	-0.0855	-0.0632
K18	0.9092X	-0.0005	-0.0987	-0.1861	0.2061	-0.1132	0.0108	0.2284
K19	0.8795X	-0.0812	0.0823	0.2552	-0.2245	0.0452	-0.1814	0.2424
K20	0.9025X	-0.0388	0.1842	0.1494	-0.0982	-0.1402	-0.0176	0.2424
K21	0.9477X	0.0713	-0.1544	0.0775	0.1724	-0.0764	-0.0307	-0.0388
K22	0.8767X	0.0165	0.0559	-0.3012	-0.1294	0.2218	0.0496	0.1789
K23	0.9509X	0.1275	-0.0773	0.0849	-0.0093	-0.0079	-0.0501	-0.0895
K24	0.8813X	-0.1301	-0.0983	-0.1293	0.1613	-0.1186	-0.1719	0.0794
K25	0.9076X	-0.2159	-0.0160	0.1623	0.1771	-0.0800	-0.1003	-0.1114
K26	0.8730X	-0.1684	0.0950	0.1388	0.0899	0.2369	-0.2172	0.0775
K27	0.8728X	-0.2562	-0.1346	0.0508	-0.0675	0.2078	-0.0165	-0.0542
K28	0.9155X	0.0884	-0.2096	-0.0896	-0.0896	0.1825	-0.0501	-0.0546
K29	0.8937X	-0.2660	0.0212	-0.0194	-0.1356	-0.1034	0.1677	-0.0644
K30	0.8673X	0.0717	0.1388	0.3641	-0.0964	0.0499	-0.0745	-0.1066
K31	0.8882X	-0.0765	0.0516	0.2810	0.2300	0.2300	0.0238	0.1488
K32	0.8590X	-0.3659	-0.1259	-0.0154	-0.2405	0.0675	0.1394	0.0673
K33	0.8605X	-0.3544	-0.1514	0.0147	-0.2665	-0.0746	0.0864	0.0434

Tablo 5 incelendiğinde, Q-metot analizi sonucunda elde edilen faktör yükleri, katılımcıların hangi faktör altında yer aldığını göstermektedir. Faktör analizi sonucunda 33 katılımcının tamamının (K1-K33) birinci faktörde yüksek faktör yüklerine (0.80'in üzerinde) sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, tüm katılımcıların genogram oluşturma performansını etkileyen değişkenlere ilişkin algılarında büyük ölçüde ortak bir görüş paylaştığını ortaya koymaktadır. Birinci faktörün varyans açıklama oranı %79 gibi oldukça yüksek bir değerdir; bu da tek bir baskın bakış açısının örnekleme belirgin şekilde öne çıktığını göstermektedir. Diğer faktörler ise varyansın çok küçük bir kısmını (%4 ve altında) açıklamaktadır, dolayısıyla katılımcılar arasında anlamlı düzeyde ikinci veya üçüncü bir baskın görüş ayrımı bulunmamaktadır. Katılımcıların tamamının birinci faktörde toplanması, çalışmada belirlenen değişkenler (iş birliği, kullanım kolaylığı ve hız, güncelleme kolaylığı, veri saklama, raporlama kolaylığı ve sembol çeşitliliği) konusunda yüksek düzeyde fikir birliği olduğunu ve örnekleme profesyonellerin benzer algı ve deneyimlere sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 6.*Q Cümlelerinin Z Puanları ve Önem Sıraları*

<i>Q Cümleleri</i>	<i>Faktör</i>	
	<i>Z</i>	<i>Sıra</i>
GenoPro kullanıcıları, oluşturdukları genogramlar hakkında diğer uzmanlarla bilgi paylaşımında bulunabilmektedir.	1.62	1
Genogram oluşturma işleminde bir bilgisayar programı kullanmak süreci hızlandırmaktadır.	1,58	2

Genogram oluştururken program kullanmak kolaylık sağlamaktadır.	1,36	3
GenoPro programı, kullanıcıların genogramlardaki bilgileri kolaylıkla güncelleyebilmelerini sağlamaktadır.	0,80	4
Program veri depolama özelliği sunmaktadır.	0,60	5
GenoPro ile genogramlar pratik bir şekilde raporlanmaktadır.	0,58	6
Program kullanıcıların deneyimlerini paylaşabileceği bir platform sunmaktadır.	0,46	7
GenoPro tarafından oluşturulan genogram, istendiği şekilde düzenlenebilir.	0,41	8
İlişkileri doğru şekilde ifade edebilmek için programda çeşitli semboller bulunmaktadır.	0,24	9
GenoPro tarafından sunulan geniş sembol yelpazesi süreci karmaşıktır.	-0,28	10
Programın raporlama özellikleri, kullanıcıların ek çaba harcamasını gerektirebilir.	-0,32	11
GenoPro programı, kullanıcıların deneyimlerini kısıtlama potansiyeline sahiptir.	-0,34	12
GenoPro tarafından yapılan genogramlar, belirli kısıtlamalar vardır.	-0,70	13
Programda veriler kaybolabilir.	-0,88	14
GenoPro programıyla oluşturulan genogramları değiştirmek zahmetlidir.	-0,91	15
GenoPro programındaki bilgiler, yalnızca kullanıcıların kendi bilgisayarlarında saklanmaktadır.	-1,28	16
Program kullanmak, genogram oluşturmayı zorlaştırmaktadır.	-1,41	17
Genopro programını kullanmak zaman alıcıdır.	-1,51	18

Faktör 1’de gruplanan 33 katılımcının en çok katıldıkları cümle “GenoPro kullanıcıları, oluşturdukları genogramlar hakkında diğer uzmanlarla bilgi paylaşımında bulunabilmektedir.”; en çok katılmadıkları cümle ise “Genopro programını kullanmak zaman alıcıdır.” olmuştur. Faktör 1 incelendiğinde, çalışmada yer alan 9 pozitif cümlelerin Z puanlarının da pozitif olduğu görülmektedir. Bu da katılımcıların, ilgili değişkenlerin performanslarını etkilediği konusunda bir düşünceye sahip olduklarını göstermektedir. Katılımcılar, pozitif cümlelerin genogram oluşturma sürecinde önemli faktörler olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu sonuçlar, katılımcıların ilgili değişkenlere odaklanmanın genogram performansını artırabileceğini düşündüklerini göstermektedir.

Faktör 1’de yer alan 33 katılımcının olumlu cümlelerinin sıralaması incelendiğinde, performanslarını etkileyen değişkenlerin sıralamasının iş birliği, kolaylık ve hız, güncelleme kolaylığı, veri saklama, raporlama kolaylığı ve sembol çeşitliliği olduğu görülmektedir. Bu durum, katılımcıların genogram oluşturma sürecinde iş birliğinin önemli bir faktör olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Ayrıca, genogram oluşturma sürecinde

kolaylık, hız, güncelleme kolaylığı, veri saklama, raporlama kolaylığı ve sembol çeşitliliği gibi faktörlerin de performansları üzerinde etkili olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır. Bu sonuçlar, genogram oluşturma sürecinde belirli değişkenlerin performansı artırabileceğini ve bu değişkenlere odaklanmanın önemli olduğunu göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın amacı, aile danışmanlarının genogram oluşturma sürecindeki performanslarını etkileyen değişkenlere ilişkin algılarını belirlemek ve bu değişkenler arasında öne çıkan unsurları ortaya koymaktır. Bu araştırma, aile danışmanlarının genogram oluşturma performansını etkileyen değişkenlere ilişkin algılarını incelemiş ve bulgular, örneklemdeki tüm katılımcıların yüksek düzeyde fikir birliğine sahip olduğunu göstermektedir. Q metodolojisi ile elde edilen sonuçlar, iş birliği, kolaylık ve hız, güncelleme kolaylığı, veri saklama, raporlama kolaylığı ve sembol çeşitliliğinin öne çıkan faktörler olduğunu ortaya koymuştur. Bulguların literatürle karşılaştırmalı değerlendirmesi aşağıda sunulmaktadır.

Katılımcılar, genogram oluşturma sürecinde iş birliğini en önemli performans belirleyeni olarak görmüştür. Bu bulgu, Keiley vd.'nin (2002) kültürel genogram çalışmalarında ortaya koyduğu, danışmanlar arası bilgi paylaşımının hem teknik doğruluğu hem de kültürel farkındalığı artırdığı sonucuyla uyumludur. Magnuson ve Shaw (2003) da iş birliği ortamlarının, genogram yorumlarının daha derinlemesine yapılmasını sağladığını belirtmektedir. Buna karşılık McGoldrick ve Petry (2008), sınırlı iş birliği imkânı olan ortamlarda genogramların daha çok danışmanın bireysel bakış açısına dayandığını ve bu durumun bağlamsal bilgilerin eksik kalmasına yol açabileceğini vurgulamaktadır. Bu çalışmanın bulgusu, literatürde iş birliğinin sadece veri doğruluğu değil, aynı zamanda kültürel duyarlılık ve yorumlama becerisi üzerinde de olumlu etkiler oluşturduğunu desteklemektedir.

Katılımcılar, GenoPro gibi dijital araçların süreci hızlandığını ve kullanım kolaylığı sağladığını ifade etmiştir. Bu durum, Bahr'ın (1990) genogram eğitimlerinde yazılım tabanlı uygulamaların öğrenme süresini kısalttığını ortaya koyan bulgularıyla paralellik göstermektedir. Ayrıca Edwards (2009), kullanıcı dostu arayüzlere sahip yazılımların, danışmanların teknik detaylara takılmadan içerik ve ilişki analizine odaklanmalarına imkân tanıdığını belirtmiştir. Ancak Campacci vd. (2020), teknolojik araçların hızlı ve kolay kullanımına rağmen başlangıçta belirli bir öğrenme eğrisi gerektirdiğini ve bu sürecin bazı kullanıcılar için zorlayıcı olabileceğini dile getirmiştir. Bu bağlamda, mevcut bulgu, kullanım kolaylığı ve hızın performans üzerinde belirleyici olduğunu ancak bu etkinin yeterli eğitimle desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Araştırmada, genogramlarda bilgilerin kolaylıkla güncellenebilmesinin performans artırıcı bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Bu, Ferreira vd.'nin (2018) aile değerlendirmelerinde yazılım tabanlı genogramların dinamik veri yönetimini kolaylaştırdığı yönündeki bulgularıyla örtüşmektedir. Ayrıca Júnior vd. (2019), düzenli güncellemelerin, aile yapısındaki değişikliklerin anlık olarak yansıtılmasını sağlayarak hem değerlendirme hem de müdahale süreçlerinin doğruluğunu artırdığını vurgulamaktadır. Mevcut çalışmada elde edilen bulgu, bu görüşlerle uyumlu olarak, güncelleme kolaylığının danışmanların sürekli güncel veriyle çalışabilmelerini sağladığını göstermektedir.

Katılımcılar, güvenli veri saklama özelliğinin genogram performansına katkı sağladığını belirtmiştir. Bu durum, Puhlman vd.'nin (2024) hassas aile bilgilerini içeren genogramların güvenli depolanmasının etik ve profesyonel standartlar açısından zorunlu olduğuna ilişkin vurgularıyla paraleldir. Ayrıca Niskanen vd.'nin (2017), dijital depolama çözümlerinin, özellikle çok kuşaklı aile yapılarında geçmişe dönük bilgilere kolay erişim sağladığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, veri saklama kapasitesinin hem etik hem de işlevsel açıdan önemli olduğu söylenebilir.

Katılımcıların vurguladığı bir diğer unsur, genogramların pratik biçimde raporlanabilmesidir. Bu bulgu, Wachtel ve Wachtel'in (1991) genogram raporlarının,

danışmanlar arası bilgi paylaşımını kolaylaştırarak multidisipliner ekip çalışmalarında verimliliği artırdığı yönündeki görüşleriyle uyumludur. Benzer şekilde Thomas (1998), raporlama sürecinin hızlı ve standart bir biçimde yapılmasının, aile danışmanlarının değerlendirme çıktılarını daha etkin kullanabilmelerini sağladığını belirtmiştir. Mevcut çalışmada da raporlama kolaylığı, iş birliği ve veri paylaşımı ile birlikte düşünüldüğünde, danışma sürecinin kalitesini artırıcı bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada sembol çeşitliliğinin, ilişkilerin ve aile dinamiklerinin ayrıntılı biçimde ifade edilmesini kolaylaştırdığı bulunmuştur. Bu durum, McGoldrick'in (2011) çok kültürlü ailelerde farklı sembol setlerinin kullanılmasının kültürel bağlamın daha doğru yansıtılmasına katkı sağladığı yönündeki bulgularıyla örtüşmektedir. Keiley vd. (2002) de sembol çeşitliliğinin, danışmanların kültürel duyarlılık geliştirmesinde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Ancak bazı çalışmalar (örn. GenoPro kullanımında geniş sembol yelpazesinin karmaşıklık yaratabileceğini belirten kullanıcı yorumları; Edwards, 2009) sembol çeşitliliğinin deneyimsiz kullanıcılar için başlangıçta öğrenme yükünü artırabileceğini vurgulamaktadır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulu’ndan 20/11/2024 tarihli E-99711239-050.04-492849 sayılı karar ile alınmıştır.

Yazar Katkıları: Fikir/Kavram/Tasarım: **M.B.** Veri Toplama: **N.M.Ç., M.Ö.K.** Analiz ve Yorum: **M.B.** Kaynak Taraması: **M.B., N.M.Ç., M.Ö.K.** Makalenin Yazımı: **M.B., N.M.Ç., M.Ö.K.** Eleřtirel İnceleme: **M.B., Onay: M.B., N.M.Ç., M.Ö.K.**

Kaynakça

- Bahr, K. S. (1990). Student responses to genogram and family chronology. *Family Relations*, 39(3), 243–249. <https://doi.org/10.2307/584867>
- Belous, C. K., Timm, T. M., Chee, G., & Whitehead, M. R. (2012). Revisiting the sexual Genogram. *The American Journal of Family Therapy*, 40(4), 281-296. <https://doi.org/10.1080/01926187.2011.627317>
- Borges, V., Horimoto, A., Wijsman, E., Kimura, L., Nunes, K., Nato, A., & Mingroni-Netto, R. (2025). *Genomic exploration of essential hypertension in african-brazilian quilombo populations: a comprehensive approach with pedigree analysis and family-based association studies*. Journal of the American Heart Association. <https://doi.org/10.1161/jaha.124.036193>
- Bowen, M. (1993). *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Jason Aronson, Inc.
- Brown, S. (1980). *Political subjectivity: Applications of Q methodology in political science*. Yale University Press.
- Campacci, N., Galvão, H., Garcia, L., Ribeiro, P., Grasel, R., Goldim, J., ... & Palmero, E. (2020). Genetic cancer risk assessment: a screenshot of the psychosocial profile of women at risk for hereditary breast and ovarian cancer syndrome. *Psycho-Oncology*, 29(4), 681-687. <https://doi.org/10.1002/pon.5305>
- Danielson, S. (2009). Q method and surveys: three ways to combine q and r. *Field Methods*, 21(3), 219-237. <https://doi.org/10.1177/1525822x09332082>
- DeMaria, R., Weeks, G., & Hof, L. (1999). *Focused genograms: Intergenerational assessment of individuals, couples, and families*. New York: Brunner / Mazel.
- Dias, Ã., Silva, R., Patuleia, M., Estêvão, J., & González-Rodríguez, M. (2021). Selecting lifestyle entrepreneurship recovery strategies: a response to the covid-19 pandemic. *Tourism and Hospitality Research*, 22(1), 115-121. <https://doi.org/10.1177/1467358421990724>
- Dysinger, R. (2003). The action dialogue in an intense relationship: A study of a schizophrenic girl and her mother. *Family Systems*, 6(2), 117-134.
- Edwards, J. (2009). Application Review of Genogram Analytics, Demo Version. *Journal of Technology in Human Services*, 27(3), 235–240. <https://doi.org/10.1080/15228830903093262>
- Ferreira, A., Araújo, E., Abreu, P., Vasconcelos, E., Valença, K., & Santana, M. (2018). Avaliação familiar de mulheres transexuais com hiv/aids à luz do modelo calgary. *Revista De Enfermagem Ufpe on Line*, 12(3), 801. <https://doi.org/10.5205/1981-8963-v12i3a234405p801-804-2018>
- Gallivan, J. (1994). *Women, girls and achievement*. North York: University Publishers.

- Gladding, S. (2018). *Family Therapy: History, Theory, and Practice*. New Jersey: Pearson.
- Halevy, J. (1998). A genogram with an attitude. *Journal of Marital & Family Therapy*, 24(2), 233-242. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1998.tb01079.x>
- Işık, E., Akbaş, T., Kırdök, O., Avcı, R., & Çakır, İ. (2012). Use of the Genogram technique in counseling with Turkish families. *Family Psychotherapy Around the World*, 23(2), 131-137. <https://doi.org/10.1080/08975353.2012.679903>
- Iversen, R. R., Gergen, K. J., & Fairbanks, R. P. (2005). Assessment and Social Construction: Conflict or Co-Creation. *The British Journal of Social Work*, 35(5), 689–708. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch200>
- Júnior, A., Souza, T., Sousa, Y., Rodrigues, A., Farias, D., Carvalho, J., ... & Gonçalves, L. (2019). Avaliação de unidades familiares não tradicionais e suas implicações para o cuidado de enfermagem. *Revista Eletrônica De Enfermagem*, 21. <https://doi.org/10.5216/ree.v21.54933>
- Keiley, M. K., Dolbin, M., Tepesi, J., Karuppaswamy, N., Liu, T., Natrajan, R., ... Robinson, P. (2002). The cultural genogram: Experiences from within a marriage and family therapy training program. *Journal of Marital & Family Therapy*, 28(2), 165–178. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2002.tb00354.x>
- Keskin, Y. (2017). The Relational Ethics Genogram: An Integration of Genogram and Relational Ethics. *Journal of Family Psychotherapy*, 28(1), 92-98. <https://doi.org/10.1080/08975353.2017.1279881>
- Leoncio, É., Souza, S., & Machado, J. (2017). Degradação do vínculo parental e violência contra a criança: o uso do genograma familiar na prática clínica pediátrica. *Revista Paulista De Pediatria*, 35(2), 185-190. <https://doi.org/10.1590/1984-0462;2017;35;2;00009>
- Magnuson, S., & Shaw, H. E. (2003). Adaptations of the multifaceted genogram in counseling, training, and supervision. *he Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 11(1), 45-54. <https://doi.org/10.1177/106648070223847>
- Manfred Cierpka, V. T., & Douglas H. Sprenkle, D. (2005). Family assessment: Integrating multiple perspectives. *Hogrefe & Huber Publishers*, 159-191.
- McGoldrick, M. (2011). *The genogram journey: Reconnecting with your family*. New York: WW Norton.
- McGoldrick, M., Gerson, R., & Petry, S. (2008). *Genograms: Assessment and intervention*. New York: Norton Professional Books.
- Niskanen, J., Dillard, K., Arumilli, M., Salmela, E., Anttila, M., Lohi, H., ... & Hytönen, M. (2017). Nonsense variant in col7a1 causes recessive dystrophic epidermolysis bullosa

- in central asian shepherd dogs. *Plos One*, 12(5), e0177527.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0177527>
- Pistole, M. C. (1997). Using the genogram to teach systems thinking. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 5(4), 337-341.
<https://doi.org/10.1177/106648079705401>
- Puhlman, D., Maurya, R., Shigeto, A., Murillo-Borjas, G., & Vincenti, V. (2024). Family dynamics in the context of elder family financial exploitation: application of qualitative genogram analysis. *Family Relations*, 73(4), 2765-2783.
<https://doi.org/10.1111/fare.13040>
- Ramlo, S. (2024). Integrated data collection in q methodology: using chatgpt from concourse to q-sample to q-sort. *Journal of Mixed Methods Research*, 19(2), 191-205.
<https://doi.org/10.1177/15586898241262824>
- Rost, F. (2020). Q-sort methodology: bridging the divide between qualitative and quantitative. an introduction to an innovative method for psychotherapy research. *Counselling and Psychotherapy Research*, 21(1), 98-106. <https://doi.org/10.1002/capr.12367>
- Rovers, M. (2004). Family of Origin Theory, Attachment Theory and the Genogram. *Developing a New Assessment Paradigm for Couple Therapy*, 3(4), 43-63.
https://doi.org/10.1300/J398v03n04_03
- Thomas, A. J. (1998). Understanding culture and worldview in family systems: Use of the multicultural genogram. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 6(1), 24-32. <https://doi.org/10.1177/10664807980610>
- V.Hardy, K., & A.Laszloffy, T. (1995). The cultural genogram: Key to training culturally competent family therapists. *Journal of Marital & Family Therapy*, 21(3), 227-237.
<https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1995.tb00158.x>
- Wachtel, E. F., & Wachtel, P. L. (1991). *Family Dynamics in Individual Psychotherapy: A Guide to Clinical Strategies*. New York: The Guilford Press.
- Wiberg, M., Niskanen, J., Hytönen, M., Dillard, K., Hagner, K., Anttila, M., ... & Lohi, H. (2020). Ventricular arrhythmia and sudden cardiac death in young leonbergers. *Journal of Veterinary Cardiology*, 27, 10-22. <https://doi.org/10.1016/j.jvc.2019.11.006>
- Zuniga, K. (2011). Identifying parent perspectives to guide active travel intervention with small populations. *Transportation Research Record Journal of the Transportation Research Board*, 2213(1), 87-95. <https://doi.org/10.3141/2213-12>

Extended Abstract

Introduction

Genograms have long been recognized as an essential tool in family counseling and therapy for mapping and understanding family relationships, patterns, and intergenerational dynamics. Originating from the work of Murray Bowen, genograms provide a visual representation of familial connections, demographic information, relationship patterns, and significant events that span across generations. These tools not only support the exploration of individual emotional, cognitive, and behavioral characteristics but also facilitate the identification of recurring familial themes, patterns of interaction, and potential risk factors for mental and physical health.

With the increasing integration of technology into counseling practices, digital tools such as GenoPro have emerged, offering enhanced functionalities for creating, editing, and storing genograms. These tools can significantly influence counselors' performance by improving efficiency, accuracy, and collaboration, while also allowing for customization to meet diverse client needs. The present study focuses on identifying the variables that family counselors perceive as influencing their performance in genogram creation, with particular attention to the use of GenoPro software.

The research is situated within the context of Q methodology, which integrates qualitative and quantitative techniques to capture subjective viewpoints systematically. While traditional research often categorizes participants' perspectives into predefined frameworks, Q methodology allows participants to sort statements according to their own priorities, thus producing a structured yet individualized profile of perceptions. This approach was deemed appropriate for understanding the nuanced and experience-based perspectives of family counselors regarding genogram creation.

Methods

The study was conducted with 33 family counselors who had received formal training in family counseling in Sivas, Türkiye, and who held undergraduate degrees in psychology,

psychological counseling and guidance, or social work. The sampling strategy followed a criterion sampling approach, ensuring that all participants met the professional background criteria relevant to the study topic.

Data Collection Process

The study began with preliminary interviews and focus group discussions with 10 family counselors to identify factors influencing genogram creation performance. From these sessions, an initial pool of statements was refined into 18 Q-statements, each reflecting a positive or negative perception, and grouped into seven thematic categories: ease and speed of use, ease of editing, data storage, symbol diversity, collaboration, ease of reporting, and ease of updating. Participants individually sorted these statements along a forced quasi-normal distribution ranging from -3 (strongly disagree) to $+3$ (strongly agree), revealing their subjective priorities. The completed Q-sorts were analyzed using PQMethod 2.35 software, applying Principal Component Analysis (PCA) with manual rotation to identify clusters of participants sharing similar viewpoints on genogram creation performance.

Results

The analysis revealed a notable level of consensus among the participants, with all 33 family counselors loading onto a single dominant factor. This outcome indicates a shared perception regarding the key variables that influence their performance in creating genograms. The dominant factor alone accounted for 79% of the total variance, while the remaining factors each explained 4% or less, highlighting the strength and clarity of the consensus. Within this dominant factor, the highest-ranked positive statements emphasized the importance of collaboration and efficiency. Specifically, participants strongly agreed that GenoPro users can share information about the genograms they create with other professionals ($z = 1.62$), that using a computer program for genogram creation speeds up the process ($z = 1.58$), and that software use in genogram creation provides convenience ($z = 1.36$). In contrast, the most strongly disagreed-with statements reflected a rejection of the notion that GenoPro hinders the process. These included the views that using GenoPro is

time-consuming ($z = -1.51$) and that software makes genogram creation more difficult ($z = -1.41$). Overall, these findings suggest that participants perceive GenoPro as a facilitator rather than an obstacle, valuing its contributions to efficiency, collaboration, and functionality. Among the identified factors, collaboration emerged as the most influential, followed in importance by ease and speed of use, ease of updating, data storage capabilities, ease of reporting, and symbol diversity.

Discussion

The findings underscore the central role of collaboration in enhancing genogram creation performance. Participants valued the ability to share genograms with colleagues for consultation and professional feedback, highlighting how collaborative practices can improve the accuracy, depth, and utility of genograms. This aligns with prior literature emphasizing collaborative and interdisciplinary approaches in family counseling as a means of improving service quality and client outcomes.

Ease and speed of use were also perceived as critical. Counselors emphasized that user-friendly interfaces and streamlined workflows allow them to create and modify genograms efficiently, leaving more time for therapeutic processes. In this regard, GenoPro's design, offering intuitive navigation, customizable symbols, and rapid data entry, appears to address a key practical need in counseling practice.

Ease of updating was another significant factor. Since family structures are dynamic, the ability to make quick modifications without reconstructing the entire genogram supports more accurate and timely records. Similarly, data storage capabilities were highlighted for enabling secure, retrievable, and organized archiving of sensitive family information, an essential consideration in maintaining professional standards of confidentiality and documentation.

The role of symbol diversity was acknowledged as enhancing the clarity and richness of genogram representations. By offering a range of culturally and clinically relevant

symbols, software like GenoPro allows counselors to depict complex relationships, diverse family structures, and nuanced psychosocial factors with greater precision.

From a practical standpoint, the results suggest that integrating technological tools into both counselor education and ongoing professional development could strengthen competencies in genogram use. Training should not only cover the technical aspects of software operation but also address ethical issues such as confidentiality, cultural sensitivity, and impartiality in representing family systems.

Conclusion

This study contributes to the literature by providing empirical evidence on the variables that family counselors perceive as enhancing their performance in genogram creation. The consensus among participants underscores the value of technological tools, particularly those that facilitate collaboration, efficiency, and flexibility, in modern family counseling. By emphasizing the integration of such tools into professional practice and training, the field can move toward more efficient, accurate, and culturally responsive approaches to understanding and addressing family dynamics.

Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ile Dissosiyatif Kimlik Bozukluğu Arasındaki İlişki: Bir Literatür İncelemesi

The Relationship Between Early Maladaptive Schemas and Dissociative Identity Disorder: A Literature Review

1. Abdullah Tunç^{*,1}

2. Yener Özen²

Özet

Bireyi anlamak ve tanımlayabilmek için kişiliği ile ilgili bilgi sahibi olmak önemlidir. Bireylerin kişiliği her zaman tutarlı ve sağlıklı gelişmeyebilir. Yaşanan olumsuz olaylar, stres veren durumlar ve travmatik deneyimler bireyin kişiliğinde bazı durumlarda ve koşullarda izler bırakabilmektedir. İzlerin kalıcı olması halinde kişilik bozukları oluşabilmektedir. Kişilik bireyin düşüncelerini, davranışlarını ve dolayısıyla ilişkilerini etkilemektedir. Herhangi bir kişilik bozukluğuna maruz kalan bireylerde çeşitli bozulmalar meydana gelmekte, ancak bu bozulmalar yalnızca bilişsel süreçler, algı ve düşüncelerin oluşmasıyla sınırlı kalmayıp bireylerin bilinç, bellek ve kimlik bütünlüğünü de etkileyebilmektedir. Bu etki disosiyasyon sürecini başlatabilmektedir. Disosiyasyon ile beraber kişilikte ayrışma ve bozulmalar meydana gelmekte, hatta birden fazla alter kişilik oluşabilmekte ve bu oluşumlar bireyde DKB (Dissosiyatif Kimlik Bozukluğu) oluşumunu açıklayan faktörler olarak işlev görebilmektedir. Şemaların oluşumunda erken dönem yaşantıların etkisi çok önemlidir. Çocukluk çağı travmaları ve aile ilişkileri erken dönem uyumsuz şemaların şekillenmesine neden olabilir. Uyumsuz şemaların kökeni ile DKB'nin oluşumuna katkıda bulunan etmenlerin benzerlik göstermesi, uyumsuz şemalar ile DKB arasındaki ilişkinin açıklanmasını gerekli kılmaktadır. Çalışmanın amacı, ulusal ve uluslararası literatürü inceleyerek uyumsuz şemalar ile DKB arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmektir. Çalışmada, gelecek çalışmalarda kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla tematik analiz yöntemiyle ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Literatürün incelenmesi sonucunda, erken dönem uyumsuz şemalarla DKB arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğunu bulgularan çalışmaların var olduğu görülmüştür. DKB'nin gelişiminin önlenmesi veya erken müdahale süreçlerinde erken dönem uyumsuz şemaların önemine vurgu yapılarak bireylerin olumsuz şemaları üzerinde çalışılmasının gerekliliği ilgili literatür verileri doğrultusunda tartışılmıştır. Son olarak bu çalışmayla bu alanda gelecek çalışmalara ışık tutması amacıyla önemli noktalar ile ilgili ipuçları sunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dissosiyasyon, Dissosiyatif Kimlik Bozukluğu, Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, Kişilik, Kişilik Bozukluğu.

Abstract

Understanding individuals requires a comprehensive understanding of their personality structures, which may not always develop consistently or healthily due to negative events, stressful situations, and trauma. These experiences can leave deep scars, which, if permanent, can lead to personality disorders. Such disorders affect individuals' thoughts, behaviors, and relationships, resulting in impairments that extend beyond cognitive processes, impacting perception, thought formation, consciousness, memory, and identity. These disruptions may trigger dissociation, which can cause the separation of personality aspects. In some cases, multiple alternate personalities or "alters" may emerge, helping explain the development of Dissociative Identity Disorder (DID). The formation of early maladaptive schemas plays a crucial role in shaping an individual's personality. These schemas, which arise from childhood trauma and family dynamics, influence how a person perceives themselves, others, and the world. The similarity between the origins of these maladaptive schemas and the factors contributing to DID underscores the importance of examining the connection. This study aims to explore this relationship by reviewing national and international literature. Existing studies indicate a relationship between early maladaptive schemas and DID. Additionally, thematic analysis -a qualitative method employed in this study to systematically synthesize relevant literature- was discussed, emphasizing its suitability for investigating complex psychological constructs like maladaptive schemas and dissociative disorders. Furthermore, it emphasizes the importance of addressing these negative schemas to prevent DID and support early intervention efforts. Ultimately, findings are expected to shed light on key aspects of this issue and guide future research.

* Sorumlu Yazar

¹ Dr., Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Malatya, Türkiye, abdullahtunc95@gmail.com

² Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye, yenerozen@gmail.com

Keywords: Dissociation, Dissociative Identity Disorder, Early Maladaptive Schemas, Personality, Personality Disorder

Başvuru/Submitted: 24/03/2025

Kabul/Accepted: 17/06/2025

Yayın/Online Published: 09/07/2025

Atıf/Citation: Tunç, A. ve Özen, Y. (2025). Erken dönem uyumsuz şemalar ile dissosiyatif kimlik bozukluğu arasındaki ilişki: Bir literatür incelemesi. *Psikolojik Araştırma Perspektifleri Dergisi*, 2(2), 179-206
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15837816>

Kişilik, insanlık tarihi boyunca üzerinde önemle durulan temel kavramlardan biri olmuş; psikoloji başta olmak üzere birçok disiplin tarafından farklı bakış açılarıyla tanımlanmıştır. En kısa ve kapsamlı tanımıyla kişilik; bireyin düşünce, duygu ve davranış gibi psikolojik kökenli tepkilerini diğer insanlardan ayıran, yalnızca biyolojik faktörler veya sosyal çevreyle açıklanamayan ve süreklilik gösteren özellikler, tutumlar ve eğilimler bütünü olarak tanımlanabilir (Berens ve Nardi, 1999). Bireyin kendine özgü düşünce ve davranışını belirleyen bir sistem olarak tanımlanan kişilik, bireyi başkalarından ayıran doğuştan getirdiği özelliklerin yanı sıra yaşam boyunca bireyin edindiği özelliklerin bütünü olarak ele alınmaktadır (Taymur ve Türkçapar, 2012).

İnsan gelişiminin anne rahminde başlayıp ölüme kadar devam ettiği ifade edilebilir. Bu gelişim esnasında bireyin sahip olduğu birçok özellik de zamanla değişmekte ve gelişmektedir. İnsanı bu gelişim sürecinde ele alacak olursak fiziksel, zihinsel, sosyal ve ahlak gelişimi gibi birçok alanda değişim meydana gelmekte ve bu alanlar arasında da etkileşimler ve ilişkiler bulunmaktadır (İnanç ve ark., 2004). İnsan özelliklerinin bazılarını genetik faktörler belirlerken bazıları çevre aracılığıyla kazandırılır, bazı özellikler ise çevre ve kalıtımın etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır (Özdemir ve ark., 2012). Yani kişiliğin oluşumu ve gelişiminde genetik ve çevre ortak bir role sahiptir denilebilir. Genetik, bireysel özelliklere ilişkin potansiyeli belirlerken çevre ise bu potansiyeli kullanma fırsatını oluşturur (Özdemir ve ark., 2012). Aileden aktarılan genetik etkenler, ailenin sahip olduğu özelliklerle doğrudan bağlantılıdır. Örneğin, aile bireylerinin zekâ düzeyleri ve belirli hastalıklara yatkınlıkları genetik faktörler kapsamında değerlendirilebilir. Öte yandan çevresel etkenler ise bireyin

sosyal ortamda edindiği yaşantılar sonucunda kazandığı özellikleri, kişilik özelliklerini ifade etmektedir.

Kişiliğin gelişiminde erken çocukluk döneminde ebeveyn tutumları belirleyici bir rol oynarken (Sezer, 2010), ilerleyen yıllarda çocuğun büyümesiyle birlikte çevresel faktörler de bu sürece katkıda bulunmaktadır (Bronfenbrenner, 1979). Değişen çevresel faktörler kişilik gelişiminde ailenin etkisini azaltırken yaşanan sosyal çevrenin etkisini artırmaktadır (Bronfenbrenner, 1979). Okul ile beraber başlayan çevresel değişimlerle bireyin kişiliğine etki eden kişiler de artmaktadır. Örneğin, erken dönemlerde bireyin kişilik gelişimi üzerinde öğretmenlerin etkisi belirgin olabilirken ilerleyen süreçlerde arkadaş çevresi ve toplum da bu gelişimde önemli bir rol oynamaktadır (Marcia, 1966). Erikson’a göre ise kişilik gelişimi, yaşam boyu devam eden dinamik bir süreçtir (Erikson, 2014). Bu gelişimin sonunda olgun ve dengeli bir kimlik oluşması beklenmektedir (Burger, 2016). Bu kimlik gelişimi sırasında, kişinin çocukluk döneminde yaşadığı olaylar, ilişkiler ve tecrübeler sonucunda bilişsel yapılar oluşur, bu bilişsel yapılar bireyin çocukluk ve ergenlik dönemi boyunca gelişmeye devam eder (Young ve ark., 2019). Bu oluşan bilişsel yapıya ise “şema” adı verilmektedir (Zelazo, 2023).

Bireyin yakın ilişkiler kurmakta ve sürdürmekte güçlük yaşaması, kişilik yapısının esnekliğini yitirmesi, sosyal yaşamda uyumsuz davranışlar sergilemesi ile stres ve yetersizlik duygularının yoğunlaştığı dönemlerde gözlemlenen tutumlar; kişilik yapısında bozulmaya işaret edebilecek belirtiler olarak değerlendirilebilir (Bilge, 2018). Bir kişilik bozukluğuna (KB) maruz kalan bireyler hayatlarının birçok alanında sorunlar yaşar ve bu sorunlar uzun yıllar sürer (Kring ve ark., 2012). Kişilik bozuklukları birbirinden farklı alanlarda ve farklı türlerde görülmektedir. Her bir kişilik bozukluğunun kökeni ve arka planı farklıdır (Bingöl, 2022; Oflazoğlu ve Karaaziz, 2024; Sohrabi ve Karaaziz, 2023).

Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı’nın (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-5/DSM-5) 2013 yılında güncellenen beşinci baskısına göre kişilik bozukluğu; kişinin benliğinde, kişiliğinde ve ilişkilerinde bozulmaların yanı sıra sağlıklı olmayan ve

patolojik boyutlara ulaşan kişilik özelliklerinin ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır (APA, 2013). Kişilik bozukluğu, bireyin sahip olduğu kültürel değerlerden saparak sürekli devam eden ve esneklik göstermeyen davranışlar sergilemesi sonucu kişinin hayatının her alanını etkileyen, sıkıntılara ve bozulmalara yol açan bir durumdur (APA, 2013; Rorie, 2016; Şahin, 2009). DSM-5'e göre kişilik bozuklukları tanı ve belirtilere göre üç farklı gruba (A, B, C) ayrılmıştır (APA, 2013). A kümesi kişilik bozukluklarının (paranoid, şizoid ve şizotipal kişilik bozuklukları) temel özellikleri; içe kapanıklık, soğukluk ve şüpheciliktir. B kümesi kişilik bozukluklarının (antisosyal, narsistik, borderline ve histrionik kişilik bozuklukları) temel özellikleri ise duygusallık, dramatik davranışlar ve ilgi odağı olma isteğidir. C kümesi kişilik bozukluklarının (çekingen, bağımlı ve obsesif-kompulsif kişilik bozuklukları) temel özellikleri; kaygı, gerginlik ve kontrolcü tutumlardır (APA, 2013). Kişilik yapıları incelenirken normallik ve anormallik, yani kişilik özelliklerindeki bozulma net bir şekilde ayrıştırılamadığından, toplumda kişilik bozukluğuna maruz kalmış bireylerin kişilik bozukluğu semptomlarına sahip oldukları yalnızca klinisyen ruh sağlığı profesyonellerince gözlemlenebilmektedir (Altunkaya ve Hoccoğlu, 2023; West, 2014). Kişilik bozukluklarının toplumda ne kadar yaygın olduğunu tespit etmeye yönelik bir çalışmanın sonucuna göre; A kümesi %5,7, B kümesi %1,5 ve C kümesi ise %6 oranında görülmüştür (APA, 2013). Başka bir çalışmada ise toplumda kişilik bozukluklarının yaygınlığının %4-15 arasında olduğu belirlenmiştir (Tyrer ve ark., 2015).

Disosiasyon ve Dissosiyatif Bozukluk Çeşitleri

Disosiasyon kavramı doğrudan bireyin zihnindeki herhangi bir düşüncenin, bilgi bağının diğer bilgilerinden ayrılması ve kopması durumuna karşılık gelmektedir. Bu bağlamda bu kavram bölünme, çözülme ve kopma durumudur. Bu duruma maruz kalan birey bazen bir anısına erişememektedir. Başka bir deyişle bellek ve bilinç işlevlerinde belirgin bir bozulma deneyimlenir (NHS, 2023). Motor işlevleri, bilinç, bellek ve kimliğin bir bütün halinde işlemesi gerekirken bu alanlarda bozulmaların gerçekleşmesine dissosiasyon denilmektedir (Daroff ve Aminoff, 2014). Dissosiasyonun varlığı her zaman patolojik olarak

ele alınmamalıdır (Romero-Lopez, 2016). Dissosiyasyon, bazen yemek yapma veya TV izleme gibi gündelik etkinliklerde de ortaya çıkabilir. Örneğin, birey yemek yaparken çevresine ya da yaptığı işe odaklanmak yerine zihinsel olarak başka bir yere gitmiş gibi hissedebilir. Bu da “dışarıda olmak” veya “farkında olmama” gibi durumlarla kendini gösterebilir (Spiegel ve Cardeña, 1991). Bu yüzden dissosiyasyon var olan duruma uyumsal yönleri de olan bir mekanizma olarak ele alınabilir (Şar, 2016). Dissosiyasyon, hem kişilik özellikleri olarak kendini gösterirken hem de bireyin maruz kaldığı strese ve yaşamış olduğu travmalara karşı savunma mekanizması olarak gelişebilir ve bazen bu durum bireyde kişilik bozukluklarına kadar ilerleyebilmektedir (Stockdale ve ark., 2002). Yaşanılan travma sonrasında bireyde yoğun anksiyete beraberinde dissosiyasyona sebep olabilmekte ve bunun sonucu olarak gerçek dışılık hissi oluşabilmektedir (Hoyer ve ark., 2013). Bu durumda dissosiyasyon travmaya neden olan acı ve kaygıdan uzaklaşmak için oluşturulan bir savunma mekanizması olarak ele alınabilir (Gershuny ve Taheyer, 1999). DSM 5’e göre dissosiyasyon “*normalde bütünlük içerisinde olan bilinç, bellek, kimlik, duygu, algı, beden temsili, motor kontrol ve davranışta ayrışma ve/veya süreksizlik olması*” şeklinde ifade edilir. Aynı zamanda dissosiyasyon bireyde psikolojik olarak her alanın işleyişini de bozabilir (APA, 2013).

Literatürde birçok tanım yer almasına rağmen dissosiyasyon yaşantıları ve semptomları hakkında tamamen bir uzlaşma bulunmamaktadır (Cardeña ve Bwman, 2011; Nijenhuis ve Van Der Hart, 2011). Dissosiyasyon, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi durumların bir belirtisi olarak tanımlanırken (Lanius ve ark., 2012) aynı zamanda panik bozukluk (Ball ve ark., 1997) ve obsesif-kompulsif bozukluk (OKB) (Watson ve ark., 2004) gibi başka psikolojik bozukluklarda da görülebilir. Bu bozukluklar, dissosiyasyonun farklı biçimlerde ortaya çıktığı durumlar olarak değerlendirilebilir. DSM 5’te dissosiyatif bozukluklar için bağımsız bir başlık varken (APA,2013), ICD -10’da (*International Classification of Disease-10*) dissosiyatif bozukluklar “Nevrotik, Stresle İlgili ve Somatoform Bozukluklar” başlığı altında toplanmaktadır (WHO, 1993).

Dissosiyatif bozukluklar beş başlık altında ele alınmaktadır:

1. *Dissosiyatif kişilik bozukluğu (DKB)*: Kişide tekrarlayan ve gerçek kişiliğinden farklı bir ya da daha fazla kişiliğin olması, var olan bu gerçek dışı kişilik özelliklerinin bireyin hayatına kısa veya uzun süreler etki etmesi, bu kişilik özelliklerinin birbirinin farkında olmaması ve oluşan bu alter kişilik özelliklerinin arasında geçişlerin olması DKB'nin temel bileşenleri olarak ele alınmaktadır (Avcı, 2022). Ortalama DKB yaşayan bir hastada iki ile on farklı alter kişilik özellikleri görülebilmekte, oluşan bu alter kişilikler arasında sürekli geçişler olmakta ve bazı alter kişilik özellikleri birbirinin zıttı olabilmektedir. Meydana gelen alter kişilikler arasında cinsel yönelim, baskın el kullanımı gibi alanlarda farklılıklar da görülebilmektedir (Şar, 2018). DKB hastalarına yönelik yapılan araştırmalarda genel nüfus içerisinde yetişkinler arasında yaygınlık oranı %0,4-1,5 olarak tespit edilmiştir (APA, 2013).

2. *Dissosiyatif amnezi*: Kişi geçmişe dair olayların bir bölümünü unuttur ve bu unutmaları normal unutkanlık ile açıklanamaz (Avcı, 2022). Bu unutmalar bireyin hayatını olumsuz etkiler. Maruz kalınan bu unutmalara genellikle yaşanan travmaların sebep olduğu düşünülmektedir. Dissosiyatif amnezi birdenbire başlar ve aniden biter (Yönet Kudu, 2021). Dissosiyatif amnezi gelişiminde, ağır travmatik yaşantılarla birlikte öfke, kendini suçlama, olaya ilişkin utanç duyguları ve tehdit edici unsurların varlığı önemli rol oynamaktadır. Kişi bu duygulara ve durumlara maruz kaldıkça amnezi tekrar eder (Coons, 1998; Şar ve ark, 2000). DSM 5'te dissosiyatif amnezinin bir alt alanı olarak tanımlanan dissosiyatif füğ, bireyin kimliğine ya da geçmişine ilişkin önemli bilgileri unutmasıyla birlikte, farkında olmadan evinden uzaklaşma, amaçsız seyahat etme ya da gelişigüzel dolaşma biçiminde kendini göstermektedir (APA, 2013).

3. *Depersonalizasyon-Derealizasyon (yabancılaşma ve gerçek dışılık) bozukluğu*:

Depersonalizasyon-Derealizasyon bozukluğu Türkçeye öze yabancılaşma ve gerçek dışılık olarak çevrilmiştir (Avcı, 2022). Depersonalizasyondaki birey; Avcı'ya (2022) göre kendi özelliklerine (yüz, karakter, vücut, organlar, hareket vb.) yabancılaşmakta, duyguları farklı algılamakta ve bunun sonucunda kendini ayrı ve başka biri olarak görmektedir.

Depersonalizasyona maruz kalan bireylerde birden fazla depersonalizasyon türü görülebilir ve

bunlar algısal olarak vücudunu kendinden bağımsız, dışarıda görme, kinestetik olarak vücudun kendisinin değilmiş algısı, duygular kendisine ait değilmiş hissi ve davranışlarını istem dışı yapma hissi şeklinde kendini gösterebilir (Balcıoğlu ve Balcıoğlu, 2018).

Depersonalizasyon esnasında bireyin gerçeği değerlendirme becerisi kaybolmaktadır (Işık, 1996; Şar, 2006). Derealizasyonda ise birey, çevreyi var olandan farklı algılamaktadır (Yönet Kudu, 2021). Birey yaşadığı olayları sanki bir rüyaymış şeklinde ifade edebildiği gibi algısal olarak bir çarpıklık durumu şeklinde de ifade edebilir. Bireyin bu durumda da gerçeği değerlendirme becerileri kaybolmaktadır (Gabbard, 2005). Tanı ölçütleri baz alındığında genel nüfusta %1-3 arasında depersonalizasyon-derealizasyon bozukluğu varken hastanede yatarak tedavi alan psikiyatri hastalarında bu oran %16 olarak bulunmuştur (Şar ve ark., 2000).

4. *Diğer dissosiyatif bozukluklar*: DSM 5’te belirli bir dissosiyatif bozukluğun tanı ölçütlerini karşılamayan ama var olduğunda bireyin hayatında işlevselliğini gözle görülür şekilde etkileyen bozuklardır vardır. Bu bozukluklar “Tanımlanmış Diğer Bir Dissosiyatif Bozukluk” ve “Tanımlanmamış Dissosiyatif Bozukluk” olarak ifade edilmiştir (APA, 2013). Diğer Dissosiyatif Bozukluklar incelendiğinde dört tanesine bu çalışmada yer verilmiştir.

**Dissosiyatif trans bozukluğu*: Bu bozuklukta bireyin çevresel uyaranlara tepki vermesi azalır, kişi belli bir şeye odaklanır ve bunun sonucunda bilinçte kayıplar meydana gelecek durumlar oluşur (Yönet Kudu, 2021). Bireyin yaşadığı epizodlarla işlevselliği düşmekte ve birey iç dünyasına yönelmektedir (Avcı, 2022). Bu durumlar sonucunda bireyde kimlik algısı yitirilmektedir (Şar, 2018).

**Beyin yıkama ve zorla telkin bozukluğu*: Psödo-kimlik (yalancı kimlik), bireyin baskı, tehdit, esaret, tarikat veya terör gibi zorlayıcı yaşam koşulları altında, mevcut benliğini sürdürmesinin mümkün olmaması nedeniyle, duruma uyum sağlamak amacıyla yeni bir kimlik geliştirmesi sürecidir (Jenkinson, 2008). Bireyin zorlayıcı koşullar altında ve yoğun hayati tehlike algısının bulunduğu riskli durumlarda, psödo-kimlik edinme süreci tetiklenebilmektedir (Avcı, 2022).

**Karışık dissosiyatif belirtilerle giden süreğen ve yineleyen sendromlarla oluşan kimlik bozukluğu*: Bireyin kendisini ve davranışlarını yönetme konusunda güçlük yaşadığı ancak bu zorlukların sürekli bir şekilde ve aşırı belirgin olmadan kendini gösterdiği kimlik bozukluğudur. Bu sendrom, bireyin farklı kimlikler veya kişilik durumları arasında geçiş

yapmasına neden olabilir ancak bu geçişler genellikle belirgin şekilde fark edilmez (Yönet Kudu, 2021).

**Gerginlik yaratan olaylara bağlı akut dissosiyatif tepkiler:* Bu bozuklukta dört haftadan kısa süren bilinçte kısıtlılık, depersonalizasyon, derealizasyon, algı bozukluğu ve unutkanlık görülebilmektedir (Yönet Kudu, 2021).

Dissosiyatif Bozuklukların Yaygınlığı ve Sebepleri

Dissosiyatif bozuklukların yaygınlığı incelendiğinde acil psikiyatri bölümündeki hastaların yaklaşık %35’inde dissosiyatif bozukluklar görüldüğü (Şar ve ark., 2007), genel psikiyatri bölümleri baz alındığında ise bu oranın %10-12 arasında değiştiği anlaşılmaktadır (Şar ve Ross, 2006). Yu ve arkadaşları (2010) tarafından 9 ülkede yapılan toplam 12 çalışmanın ortalamasında psikiyatri bölümü hastalarında DKB’nin yaygınlık oranı %5 olarak saptanmıştır.

Dissosiyasyon bir anlamda bireyin ruhsal yapısında bir çözülme olarak da adlandırılabilir (Özen, 2018). Dissosiyasyonla beraber gelen dissosiyatif bozuklukların birden fazla sebebi olabilmektedir. Dissosiyatif bozuklukların genetik faktörle çok fazla ilgili olmadığı (Waller, 1994), daha çok yoğun stres ve travmaların bu bozukluklara sebep olduğu görülmüştür (Yönet Kudu, 2021). Özen (2018) travmanın beraberinde ruhsal çözülmeyi getirdiğini ifade etmiş, travma sonrasında deneyimlenen yaşantıların başında dissosiyasyonların geldiğini belirtmiştir. Dissosiyatif bozukluğu olan hastaların yaklaşık %90’ında, bireylerde ağır travma öyküsünün de olduğu (Brenner, 2001; Brunner ve ark., 2000; Silberg, 2000) ve bu travmatik yaşantılardan birinin de çocukluk çağı travmaları olduğu belirtilmektedir (Öztürk ve ark., 2021, Öztürk, 2020). Öztürk’e (2020) göre de DKB’de gerginlik öncesinde bireyin yaşadığı ihmal ve istismar DKB’yi tetiklemektedir. Çocukluk çağındaki travmanın erken yaşta başlamasının dissosiyatif bozuklukların şiddetinin yüksek olmasına yol açabildiği belirtilmektedir (İslam, 2009). Bu anlamda dissosiyasyonlarda; travma, çocukluk çağı yaşantıları ve aile etkileşimlerinin önemli rolü olduğu düşünülebilir.

Şemalar

Şema bireyin çocukluk döneminde yaşadığı olaylar, ilişkiler ve deneyimler sonucunda oluşan bilişsel yapılardır ve bu bilişsel yapılar bireyin çocukluk ve ergenlik dönemi boyunca gelişmeye devam eder (Young ve ark., 2003). Birey düşünsel, duygusal ve davranışsal tepkilerinde şemaları kaynak alır ve şemalarını bilgi işleme merkezi olarak kullanır (Young ve ark., 2003). Thimm (2010) ise şemaları ömür boyu işlevselliği olan, bireyin kendisiyle veya başkalarıyla olan ilişkileriyle alakalı hatıraları, duyguları, düşünceleri ve bedensel tepkilerinin toplamından oluşan yapılar olarak tanımlamıştır. Şemalar tabakalı bir şekilde oluşmaktadır. Birinci tabakada düşüncelere ait çarpıtmalar ve otomatik düşünceler vardır. İkinci tabakada koşullu düşünceler olan ara inançlar bulunur (Bahadır, 2019). Üçüncü tabakada ise temel ana inanç olan şemalar oluşur (Bahadır, 2019). Cullum'a (2009) göre, üçüncü tabakada yer alan şemalar; değişmeyen, kesin ve yoğun duygularla birlikte var olan düşünceleri içermektedir. Bu bağlamda erken dönem uyumsuz şemalar patolojik durumların oluşumunda etkili hale gelebilmektedir (Bahadır, 2019; Cohen ve ark., 2016; Firoozan ve ark., 2022). Erken dönem uyumsuz şemalar, değişmeyen katı düşüncelerdir ve şu özelliklere sahiptir: Genellenmiş konuları içerir, geçmiş tecrübe, düşünce, duygu ve davranışlardan meydana gelir; bireylerin başkaları ile olan ilişkilerinden oluşabilir, temel olarak çocuklukta oluşmaya başlar ve ergenlikte gelişimi devam eder; hayatın tamamında etkilidir. Bu özellikleri ile şemalar bireyin kişiliğini, düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını belirleyen en önemli faktördür (Alfasfos, 2009; Anlı ve ark., 2017; Ehsan ve Bahramizadeh, 2011).

Young ve arkadaşlarına (2003) göre beş temel erken dönem şema bulunmaktadır. Bu beş temel şema on sekiz alt şemadan oluşmaktadır. Temel şemalar ve onlara ait alt şemalar şöyle özetlenebilir;

1. *Ayrılma ve reddedilme şeması*: Terk edilme, güvensizlik/suistimal edilme, duygusal yoksunluk, kusurluluk/utanç ve sosyal izolasyon/yabancılaşma
2. *Zedelenmiş özerklik ve performans şeması*: Bağımlılık/yetersizlik, zarar görme karşısında dayanıksızlık, yapışıklık/gelişmemiş ego ve başarısızlık

3. *Zedelenmiş sınırlar şeması*: Büyüklenmecilik ve yetersiz özdenetim/öz disiplin
4. *Diğerlerine yönelimlilik şeması*: Boyun eğicilik, kendini feda ve onay arayıcılık
5. *Aşırı tetikte olma ve baskılama şeması*: Karamsarlık, duygusal bastırma, yüksek standartlar ve cezalandırıcılık.

İlgili literatür incelendiğinde dissosiyatif bozukluklara sebep olan travma, çocukluk çağı travmaları ve aile yaşantıları aynı zamanda şemalarla da ilişkili bulunmuştur. Örneğin Altan (2020) tarafından yapılan çalışmada travmatik stres puanları ile duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, güvensizlik, bastırılmışlık, onay arayıcılık, bağımlılık, yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, cezalandırılma, kusurluluk, tehditlere karşı dayanıksızlık şemaları arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Bahadır'a (2019) göre ise erken dönem uyumsuz şemaları çocukluk çağı travmaları sonucunda oluşmaktadır. Çalışkan'a (2017) göre de olumsuz aile yaşantıları ile şemalar arasında ilişki vardır. Harris ve Curtin'e (2002) göre bakım ihtiyacı az karşılanan bireyde uyumsuzluk ve yetersizlik şemaları görülmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde; dissosiyatif bozuklukların genellikle travmatik yaşantılar bağlamında ele alındığı, ancak bu travmatik yaşantıların bireyin düşünsel ve duygusal yapılanmalarını nasıl şekillendirdiğine ilişkin kapsamlı araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu alandaki eksiklik, dissosiyatif bozuklukların gelişiminde erken dönem uyumsuz şemaların rolünü tam olarak açıklamaya yönelik sınırlı sayıda çalışmanın bulunmasından kaynaklanıyor olabilir.

Şemalar ve Deneyimler Arasındaki Bağlantıların Ortaya Çıkarılmasında Yaygın

Kullanılan Araştırma Yöntemi: Tematik Analiz

Tematik analiz, bu alanda yaygın olarak kullanılan bir inceleme yöntemidir ve temel amacı verilerden anlamlı temalar ortaya çıkarmaktır. Bireyin araştırılan konuyu nasıl deneyimlediğini anlatan anlamlı kalıplar detaylıca gözden geçirilip aranır. İncelenen veri setinde belirlenen bu örüntüler, isimlendirilip tanımlanarak kodlanır ve kategorileştirilir. Bu yöntem nitel veri analiz yöntemlerinin genel bir çatı yöntemidir. İçerik analizinden farklı bir

yöntemdir. İçerik analizinde tekrarlayan temel örüntüler, sistematik bir şekilde kodlanıp kategorize edilirken; tematik analiz tekniğinde, elde edilen veriler varsayımsal düzeyde, birey için taşıdığı anlam ve derin önemi doğrultusunda değerlendirilir; böylece örtük bireysel bilgilerin açığa çıkarılması amaçlanır (Braun ve Clarke, 2021). Tüm gözden geçirme yöntemlerinde olduğu gibi tematik analizde de doküman incelemesi yapılmaktadır. Doküman analizi, bir kavram hakkında bilgi edinmek amacıyla basılı ve elektronik kaynakların sistematik olarak incelenip analiz edilmesine dayanan ve yaygın bir şekilde kullanılan araştırma yöntemidir (Corbin ve Strauss, 2015). Doküman incelenmesinde dikkat edilmesi gereken en önemli husulardan birisi güncelliktir. Güncellik, literatürün güncel olmasına özen gösterilmesidir ve bu yüzden son 20 veya 30 yıl içinde yayımlanan çalışmalar önceliklendirilir.

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Seçilen kaynaklardan elde edilen veriler, tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Tematik analiz, belirli bir konu etrafında benzer fikir ve bulguları gruplandırmayı amaçlayan bir tekniktir. Bu süreç, aşağıda belirtilen adımlarla gerçekleştirilmektedir (Braun ve Clarke, 2006):

1. **Veri Derleme:** Literatürdeki her bir kaynaktan elde edilen bilgiler sistematik bir şekilde toplanır.
2. **Tematik Sınıflandırma:** Elde edilen veriler, erken dönem uyumsuz şemalar ile dissosiyatif bozukluklar arasındaki ilişkiyi açıklayan temalar etrafında sınıflandırılır. Bu temalar, belirli bir şemanın dissosiyatif bozuklukların gelişimindeki rolünü açıklayan ana başlıklar şeklinde kodlanıp kategorize edilir.
3. **Karşılaştırmalı Analiz:** Literatürdeki bulgular, benzerlikler ve farklılıklar göz önünde bulundurularak karşılaştırılır ve böylece erken dönem uyumsuz şemalar ile dissosiyatif bozukluklar arasındaki ilişki netleştirilmeye çalışılır.

Gözden Geçirilen Çalışmaların Sonuçları

Bireyin çocukluk çağı yaşantıları, sonraki dönemde kuracağı ilişkilerini ve psikolojik olarak sağlığını etkileyen önemli unsurlardan biri olarak işlev görebilmektedir. Erken dönem uyumsuz şemalar kişinin mizacını, kişiliğini, diğer insanlarla olan etkileşimini etkileyebilmektedir (Öktem Şimşek, 2021). Young ve arkadaşlarına (2009) göre uyumsuz şemaların oluşumu ve gelişimi sırasında aynı zamanda kişilik de oluşup gelişmektedir ve bu nedenle erken dönem uyumsuz şemalar, kişiliğin önemli bir yapı taşı haline gelebilmektedir. Aynı zamanda erken dönem uyumsuz şemalar -daha önce de ifade edildiği gibi- literatürde TSSB (Travma Sonrası Stres Bozukluğu), çocukluk çağı travmaları ve aile yaşantılarıyla da ilişkilidir (Lansford ve ark., 2009; Mayda, 2020; Rezaei ve Ghazanfari, 2016). Kişilik yapısında etkili olduğu görülen erken dönem uyumsuz şemaların dissosiyatif kişilik bozukluklarına sebep olan değişkenlerle de ilişki olduğu görülmektedir (Carr ve Francis, 2010b; Young, 2018).

Geçmiş yaşantılar, şu anki yaşantılar için açıklayıcı olabilir (Oruçlular ve ark., 2015). Buradaki açıklama işlemi geçmiş yaşantılar sonucunda oluşan inançlar ve şemalardır (Roemmele ve Messman-Moore, 2011). Bu durumda dissosiyatif bozukluklar da şemaların açıklayıcı işlevi olabilir. Bu durumu ele aldığımızda şemaların oluşumunda bireyin bakım veren ile ilişkisi ve erken yaşam deneyimlerinin büyük rolü olduğu görülmektedir. Erken dönem uyumsuz şemalar da olumsuz yaşantılar ve travma ile şekillenmektedir. Özellikle çocukluk çağında görülen çocukluk çağı travmalarının şemalar üzerinde belirleyici özelliği vardır (Mayda, 2020). Bu anlamda travmanın bireye etkisi anlık psikolojik bir etki değil Özer'in (2019) de ifade ettiği gibi bireyin ruhsal ve bedensel varlığını derinden etkileyen kalıcı bir olaydır. Bu kalıcı travmalar bireyin kişilik yapısını da etkilemektedir. Kimlik ve kişilik bozukluğu olan dissosiyatif bozukluk ise Şar ve arkadaşlarına (2017) göre çocukluk çağında görülen istismar, ihmal ve bağlanma tarzları gibi stres yaratan travmalar sonrasında oluşmaktadır. Buradan hareketle uyumsuz şemaların ve dissosiyatif bozuklukların temelinde aile yaşantıları, travma ve stres veren durumların olduğu görülmektedir. Bu anlamda şemalar ve dissosiyatif bozuklukları birlikte ele almak alana katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda

şemalar, bireylerin durumlara ilişkin verdiği tepkileri de etkilemektedir. Çocukluk çağı travmaları sonucunda bireylerde kopukluk ve reddedilme şemaları baskın şekilde gelişmekte (Ghazanfari, 2016; Kim ve ark., 2013), bu şemalar sonucunda ise kişiler arası ilişkilerde güvenli bağların gelişmesi daha zor olmaktadır. Güvenli bağlanmanın gerçekleşmemesi üzerine birey, sosyal olarak toplumdan uzaklaşarak yakın ilişkiler kuramamakta ve buna bağlı olarak sosyal izolasyon meydana gelmektedir (Fergusson ve ark., 1996). Dissosiyatif kişilik bozukluğu hastalarında da buna benzer bir durum görülmektedir. Öztürk'e (2009, 2020) göre hastalarda genellikle tutarlı olmayan, kararsız ve gelgitli kişiler arası ilişkiler olduğu görülebilmektedir. Bu durum uyumsuz şemalar ile DKB arasında ortak özellikler olarak ele alınabilir.

Travmaya maruz kalan ve dissosiyasyon yaşayan bireylerde en yüksek görülen şemalar sosyal izolasyon ve kusurluluk şemalarıdır (Dutra ve ark., 2008). Bir başka travma sebebi olan duygusal ihmal ile dissosiyasyon arasında ise kusurluluk ve dayanıksızlık şemalarının aracı rolü olduğu tespit edilmiştir (Wright ve ark., 2009). Oruçlular ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada ise dissosiyatif yaşantılar ile kopukluk/reddedilmişlik, zedelenmiş otonomi, zedelenmiş sınırlar, diğerleri yönelimlilik ve yüksek standartlar şemaları arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Sajafi ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan bir çalışmada ise terk edilme şeması ve duygusal yoksunluk şeması ile dissosiyatif yaşantılar ve borderline kişilik bozukluğu arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. Ayrıca borderline kişilerin yaklaşık üçte ikisinde dissosiyatif yaşantılar görülmektedir (Karadağ ve ark., 2005; Korzekwa ve ark., 2009). Başka bir çalışmada ise Khosravi (2020) tüm alt şema alanları ile dissosiyatif yaşantılar arasındaki ilişkiyi incelemiş; terk edilme, karamsarlık, onay arayışı, zarar görme karşısında dayanıksızlık, büyülenmecilik, boyun eğme, yüksek standartlar, kendini cezalandırma, kusurluluk/utanç ve düşmanlık şemaları ile dissosiyatif yaşantılar arasında pozitif anlamlı ilişkiler bulmuştur. Buna benzer olarak Dutra ve arkadaşları (2008) tarafından yapılan çalışmada duygusal yoksunluk, terk etme, güvensizlik, sosyal izolasyon/yabancılaşma, kusurluluk/utanç, başarısızlık, bağımlılık/yetersizlik,

büyüklenmecilik, boyun eğicilik, kendini feda etme, duygusal bastırma ve yüksek standartlar ile dissosiyatif yaşantılar arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Son olarak ise dissosiyatif kişilik bozukluğu olan hastalara şema terapi ile tedavi çalışması yapılmış ve çalışma sonucunda dissosiyasyon belirtilerinde ve TSSB belirtilerinde azalma olduğu görülmüştür (Huntjens ve ark., 2019). En son yapılan çalışmalar, çocukluk çağında yaşanan travmaların dissosiyatif bozukluklarla ilişkili olmasının, şemaların oluşumu üzerinden açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Örneğin, dissosiyatif bozuklukların ve şemaların, travmatik yaşantıların bir sonucu olarak ortaya çıkan kalıcı bilişsel ve duygusal yapılarla ilişkili olduğu bulunmuştur (Blackman ve ark., 2024). Başka bir çalışma, dissosiyatif kimlik bozukluğunun gelişiminde erken dönem travmalarının belirleyici rol oynadığını vurgulamaktadır (Dalenberg ve ark., 2012). Özellikle otoriter ve katı ebeveyn tutumları, bağlanma bozuklukları ve kültürel faktörlerin dissosiyatif kimlik bozukluğunun ortaya çıkışında etkili olduğu belirtilmektedir. Bu bulgular, erken dönem uyumsuz şemaların dissosiyatif bozuklukların gelişimindeki rolünü desteklemektedir (Bistas ve Grewal, 2024).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada erken dönem uyumsuz şemalarla dissosiyatif bozuklukları arasındaki ilişkinin açıklanması amaçlanmıştır. Çalışma; travma, şema ve dissosiyasyon arasındaki etkileşimi inceleyerek dissosiyatif bozuklukların oluşum süreçlerini daha bütüncül bir perspektifle değerlendirmeyi de amaçlamıştır. Özellikle, erken dönem uyumsuz şemaların, travmatik yaşantılar sonrası dissosiyatif bozuklukların gelişiminde nasıl bir aracı rol oynayabileceği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda çalışmada şemaların dissosiyatif kişilik bozukluklarına etkisi de incelenmiştir. Araştırma, bu alandaki çalışmalara katkı sunmakla birlikte, dissosiyatif bozuklukların etkilerinin biraz daha derinlemesine anlaşılmasına yönelik ipuçlarını ortaya koymuştur. Bu gözden geçirme çalışması sonucunda, erken dönem uyumsuz şemalarla dissosiyatif bozukluklarının ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Bu vurgu, kişilik bozukluklarının ve dissosiyatif yaşantıların erken çocukluk travmaları ve aile ilişkilerinden

kaynaklanan şemaların etkisiyle şekillendiğine dair mevcut literatürle tutarlıdır (Şar, 2006; Young, 2003).

Psikoloji biliminin temel amacı, uyumsuzluğa etki eden etmenleri tespit edip bu etmenler üzerinde çalışmaktır. Nasıl ki canlının yapı taşı hücre ise bireyin yapı taşı kişiliğidir ve kişiliğin temelini ise bireyin şemalarının oluşturduğu varsayılmaktadır. Kişilikte meydana gelebilecek herhangi bir olumsuz değişim kişilik bozukluklarını beraberinde getirme riskini barındırmaktadır. Kişilikte bozulmaya yol açabilecek en önemli risk faktörlerinin erken dönem çocukluk travmaları, aile ilişkileri ve genel travmalar olduğu varsayıldığında erken dönem travmalar ve olumsuz aile ilişkileri, bireydeki uyumsuz şemaların oluşumuna zemin hazırlayabilir ve zamanla bu uyumsuz şemalar dissosiyatif bozuklukların gelişmesine yol açabilir (İnanç ve ark., 2004).

Bu çalışmada elde edilen bulgular, dissosiyatif bozukluklar ve dissosiyatif yaşantılar ile erken dönem uyumsuz şemalar arasındaki ilişkileri derinlemesine inceleyen literatüre katkı sunucak niteliktedir. Özellikle terk edilme, güvensizlik, sosyal izolasyon ve kusurluluk gibi uyumsuz şemaların bireylerin dissosiyatif yaşantılar yaşama eğilimleriyle güçlü bir şekilde ilişkilendirildiği görülmüştür (Oruçlular ve ark., 2015). Bu belirleme, çocukluk dönemi bağlanma sorunları ve travmatik deneyimlerin bireylerin yetişkinliklerinde de psikolojik bozukluklara yol açabileceğini desteklemektedir.

Dissosiyatif bozuklukların tedavisinde, uyumsuz şemalara odaklanma tedavi sürecinin etkisini artırabilir. Şema terapi; bireylerin erken dönemden itibaren gelişen olumsuz inançlarını, kategorize olmuş düşünsel, duygusal ve davranışsal kalıplarını fark etmelerini ve bunları değiştirmelerini amaçlayan bir terapi modelidir (Young, 2003). Literatürdeki bazı çalışmalar, şema terapisinin dissosiyatif belirtilerin azalmasında ve tedavi sürecinin genel etkinliğinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Huntjens ve ark., 2019). Bu bağlamda, şema terapisinin dissosiyatif bozuklukların tedavisinde etkili bir yaklaşım olabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak DKB’de dissosiyasyonlar ve dissosiyatif bozukluklar incelenirken erken dönem uyumsuz şemaların ele alınması alana yeni ve işlevsel bilgiler sağlayacaktır.

Dissosiyatif bozukluklar genellikle sadece travma temelli ele alınırken, bu çalışmanın literatür gözden geçirme yoluyla ortaya çıkardığı travma-şema ilişkisini değerlendirerek ilgili literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir. Çalışmada dissosiyatif bozuklukların gelişiminde erken dönem uyumsuz şemaların belirleyici rolü vurgulanarak psikopatolojiye dair daha derinlemesine bir açıklama sunulmuştur. Bireylerin uyumsuz şemalarına müdahale etmek ilerleyen süreçte kişilik bozuklukları ve dissosiyatif bozukluklar için önleyici bir faktör olması açısından önemlidir.

Çalışmanın kısıtlılıkları da bulunmaktadır. Özellikle literatür taraması sırasında çoğunlukla nicel araştırmaların incelenmiş olması, bu alanda yapılacak nitel araştırmaların eksikliğini gözler önüne sermektedir. Şemalar ile dissosiyatif bozukluklar arasındaki ilişkiyi ele alan mevcut literatürün büyük kısmı nicel çalışmalardan oluşmakta olup nitel çalışmaların sınırlı olması bu konunun derinlemesine anlaşılmasını engellemektedir. İlerleyen araştırmalarda nitel yöntemlerin de araştırma tasarımına dahil edilmesi, elde edilen bulguların kapsamını genişleterek daha derinlemesine ve ayrıntılı verilerin ortaya konmasına katkı sağlayacaktır.

Gelecek araştırmalarda, farklı kültürlerde ve farklı travma türlerinde uyumsuz şemaların ve dissosiyatif bozuklukların ilişkisinin incelenmesi bu alandaki bilgi birikimini artıracaktır. Erken dönem uyumsuz şemalar çocuklukta oluşmaya başladığından, etkilerinin tam olarak anlaşılabilmesi için nedensel desenli ve boylamsal araştırmaların yapılması gerekmektedir. Böylece, erken dönem uyumsuz şemalar ile dissosiyatif bozukluklar arasındaki ilişkinin, karıştırıcı değişkenlerin etkisi bir ölçüde kontrol altına alınarak, daha net bir biçimde ortaya konması mümkün olacaktır. Aynı zamanda erken dönem uyumsuz şemaların dissosiyatif bozukluklara etkisini görebilmek adına dissosiyatif bozuklukların tedavisinde şema terapi kullanılan deneysel araştırmalar yapılabilir.

ıkar atışması: Yazarlar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkıları: Makalenin Yazımı: **A.T.**, Eleřtirel İnceleme: **Y..**

Kaynakça

- Altan, B. (2020). *Ruh sağlığı çalışanlarında ikincil travmatik stres ile uyum bozucu şemalar, çocukluk çağı travmaları ve mesleki ve sosyodemografik değişkenlerin ilişkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniversitesi.
- Altunkaya, U. ve Hocaoglu, Ç. (2023). Az bilinen bir konu “şizotipal kişilik bozukluğu”: Bir gözden geçirme. *Klinik ve Ruh Sağlığı Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 3(2), 14-35.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM V*. (5th ed.). American Psychiatric Association.
- Avcı, M. C. (2022). *Migren ve Dissosiyasyon* [Tıpta Uzmanlık Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Balcıoğlu Y.H. ve Balcıoğlu İ. (2018). Dissosiyatif Bozuklukların Tanımı ve Tanı Ölçütleri. E. Öztürk (Ed.), *Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon* içinde (ss.8-13). Türkiye Klinikleri.
- Bahadır, E. (2019). *Erken dönem uyumsuz şemaları ile savunma mekanizmaları arasındaki ilişkilerin çocukluk çağı travmaları açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Ball, S., Robinson, A., Shekhar, A., & Walsh, K. (1997). Dissociative symptoms in panic disorder. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 185(12), 755-760.
- Blackman, L. C., Pizarro-Campagna, E., & Pilkington, P. D. (2024). Early Maladaptive Schemas and Dissociative Symptoms: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 31(6), e70026. <https://doi.org/10.1002/cpp.70026>
- Berens, L. V., & Nardi, D. (1999). *The sixteen personality types: Descriptions for Self-discovery*. Telos Publications.
- Bilge, Y. (2018). Kişilik bozuklukları ve savunma mekanizmaları. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(10), 145-167.
- Bingöl, N. (2022). *Kişilik bozukluklarının kendilik nesnesi ihtiyaçları, savunma mekanizmaları ve kişilerarası ilişki açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- Bistas, K., & Grewal, R. (2024). Unraveling the layers: Dissociative identity disorder as a response to trauma. *Cureus*, 16(6), e233993. <https://doi.org/10.7759/cureus.233993>
- Braun, V., & Clarke, V. (2021). *Thematic Analysis: A Practical Guide*. Sage.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

- Bornstein, R. F. (2006). A Freudian construct lost and reclaimed: The psychodynamics of personality pathology. *Psychoanalytic Psychology*, 23(2), 339-353.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Brenner, I. (2001). *Dissociation of trauma: Theory, phenomenology, and technique*. International Universities Press, Inc
- Brunner, R., Parzer, P., Schuld, V., & Resch, F. (2000). Dissociative symptomatology and traumatogenic factors in adolescent psychiatric patients. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 188(2), 71-77.
- Burger, J. M. (2016). *Kişilik: psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri* (İ. D. E. Sarıoğlu, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Carr, S. N., & Francis, A. J. P. (2010b). Early maladaptive schémas and personality disorder symptoms: An examination in a non-clinical sample. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 83, 333-349.
- Cardena, E., & Bowman, E. S. (2011). Defining (structural) dissociation: A debate. *Journal of Trauma & Dissociation*, 12(4), 413-415.
<https://doi.org/10.1080/15299732.2011.570585>
- Cohen, L.J., Tanis, T., Ardalán, F., Yaseen, Z., & Galyner, I. (2016). Maladaptive interpersonal schemas as sensitive and specific markers of borderline personality disorder among psychiatric inpatients. *Psychiatry Research*, 242, 395-403.
- Coons, P. (1998). Dissociative disorders: Rarely considered and underdiagnosed. *Psychiatric Clinics of North America*, 21(3), 637-648.
- Cullum, J. L. (2009). *Maladaptive schemas as a predictor of residential treatment outcomes in females with eating disorders* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Utah State University.
- Çalışkan, B. (2017). *The relationship between early maladaptive schemas, perceived maternal parenting style, emotion regulation difficulties, and psychological well-being* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Doğu Üniversitesi.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2015). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (4.bs.). Sage.
- Daroff, R. B. ve Aminoff, M. J. (2014). *Encyclopedia of the neurological sciences*. Academic Press.
- Dalenberg, C. J., Brand, B. L., Gleaves, D. H., Dorahy, M. J., Loewenstein, R. J., Cardena, E., ... & Spiegel, D. (2012). Evaluation of the evidence for the trauma and fantasy models of dissociation. *Psychological bulletin*, 138(3), 550-588.

- Dutra, L., Callahan, K., Forman, E., Mendelsohn, M., & Herman, J. (2008). Core schemas and suicidality in a chronically traumatized population. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 196(1), 71-74.
- Ehsan, H. B., & Bahramizadeh, H. (2011). Early maladaptive schemas and agreeableness in the personality five-factor model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 547-551.
- Erikson, E. H. (2014). *İnsanın 8 Evresi* (Çev. Akkaya, G., 2. Baskı). Okyanus Yayınları.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., & Lynskey, M. T. (1996). Childhood sexual abuse and psychiatric disorder in young adulthood: II. Psychiatric outcomes of childhood sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35(10), 1365-1374. <https://doi.org/10.1097/00004583-199610000-00024>
- Firoozan, T., Khosropour, F., & Anari, A.M.Z. (2022). The relationship of the enneagram personality types and the early maladaptive schemas to dependent personality disorder. *Journal of Positive School Psychology*, 6(7), 3474-3481.
- Gabbard, G. (2005). *Dissociative disorders. Psychodynamic psychiatry in clinical practice*. American Psychiatric Publishing.
- Gershuny, B. S., & Thayer, J. F. (1999). Relations among psychological trauma, dissociative phenomena, and trauma-related distress: A review and integration. *Clinical Psychology Review*, 19(5), 631-657.
- Harris, A. E., & Curtin, L. (2002). Parental perceptions, early maladaptive schemas, and depressive symptoms in young adults. *Cognitive Therapy and Research*, 26(3), 405-416.
- Hoyer, J., Braeuer, D., Crawcour, S., Klumbies, E., & Kirschbaum, C. (2013). Depersonalization/derealization during acute social stress in social phobia. *Journal of Anxiety Disorders*, 27(2), 178-187.
- Huntjens, R., Rijkeboer, M. M., & Arntz, A. (2019). Schema therapy for Dissociative Identity Disorder (DID): rationale and study protocol. *European Journal Of Psychotraumatology*, 10(1), 1571377. <https://doi.org/10.1080/20008198.2019.1571377>
- İnanç, B. Y., Bilgin, M. ve Atıcı, M. K. (2004). *Gelişim psikolojisi: Çocuk ve ergen gelişimi*. Nobel Kitabevi.
- İslam, S. (2009). *Karmaşık dissosiyatif bozukluk ve majör depresyonun aleksitimi, bilişsel içgörü, kişilerarası bağlanma ve intihar eğilimi açısından karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Işık, E. (1996). *Dissosiyasyon ve dissosiyatif bozukluklar*. Nevrozlar. Kent Matbaa.

- Jenkinson, G. (2008). *An Investigation into Cult Pseudo Personality: What Is It and How Does It Form?* *Cultic Studies Review*, 7(3), 199-222.
- Karadağ, F., Şar, V., Tamar-Gürol, D., Evren, C., Karagöz, M. ve Erkıran, M. (2005). Dissociative disorders among inpatients with drug or alcohol dependency. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 66(10), 1247-1253.
<https://doi.org/10.4088/jcp.v66n1007>
- Kim, J. H., Kim, J. E., Won, S. H., Rim, H. D., Kim, B. S., & Lee, S. J. (2013). The role of childhood trauma on early maladaptive schema domains. *Journal of Korean Neuropsychiatric Association*, 52(5), 334-341.
- Khosravi M. (2020). Child maltreatment-related dissociation and it's core mediation schemas in patients with a borderline personality disorder. *BMC Psychiatry*, 20(1), 405-504. <https://doi.org/10.1186/s12888-020-02797-5>
- Korzekwa, M. I., Dell, P. F., Links, P. S., Thabane, L., & Fougere, P. (2009). Dissociation in borderline personality disorder: a detailed look. *Journal of Trauma & Dissociation: The Official Journal of the International Society for the Study of Dissociation (ISSD)*, 10(3), 346-367. <https://doi.org/10.1080/15299730902956838>
- Kring, A. M., Johnson, S. L., Davison, G., & Neale, J. (2012) *Abnormal Psychology* (12.baskı). John Wiley & Sons, Inc.
- Kunst, H., Lobbestael, J., Candel, I., & Batink, T. (2020). Early maladaptive schemas and their relation to personality disorders: A correlational examination in a clinical population. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 27, 837-846.
- Kuzgun, Y. (1972). Kendini gerçekleştirme. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 10(1), 162-178.
- Lansford, J. E., Dodge, K. A., Pettit, G. S., Bates, J. E., Croizer, J., & Kaplow, J. (2009). A 12-Year Prospective Study of the Long-term Effects of Early Child Physical Maltreatment on Psychological, Behavioral, and Academic Problems in Adolescence. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 156(8), 824-830.
- Lanius, R. A., Brand, B., Vermetten, E., Frewen, P. A., & Spiegel, D. (2012). The dissociative subtype of posttraumatic stress disorder: Rationale, clinical and neurobiological evidence, and implications. *Depression and Anxiety*, 29(8), 701-708.
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551-558.
- Mayda, B. S. (2020). *Çocukluk çağı travmasının erken dönem uyumsuz şemalar ve stresle başa çıkma tarzına etkisi* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kent Üniversitesi.

- Morrison, J.R. (2015). *Ruhsal bozuklukların tanısı ve sayımsal elkitabı: (DSM-5'i Kolaylaştıran "Klinisyenler için Tanı Rehberi"* (5. baskı). (M. Şahin, Çev.). Nobel Yayınları.
- NHS (2023). Dissociative Disorders, <https://www.nhs.uk/mental-health/conditions/dissociative-disorders/> 15.06. 2025 tarihinde erişildi.
- Nijenhuis, E. R., & Van der Hart, O. (2011). Dissociation in trauma: A new definition and comparison with previous formulations. *Journal of Trauma & Dissociation*, 12(4), 416-445.
- Oflazoğlu, F., & Karaaziz, M. (2024). Sınır kişilik bozukluğu ve şema terapisi üzerine derleme. *ISPEC Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8(3), 7-16. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13769770>
- Oruçlular, A. G. Y., Şenkal, A. G. İ. ve Kaşmer, A. G. N. (2015, Mayıs, 25-26). *Çocukluk Çağı travmaları ve dissosiyasyon arasındaki ilişkide erken dönem şema alanlarının aracı rolü* [Sözlü Sunum]. Işık Savaşır Klinik Psikoloji Sempozyumu-VII, Ankara. Türkiye
- Öktem Şimşek, M. (2021). *Kişilik özelliklerinde erken dönem uyumsuz şemalar ve bağlanma stillerinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kent Üniversitesi.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T. ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-590.
- Özen, Y. (2018). Travma sonrası ortaya çıkan psikolojik bozukluklar üzerine bir değerlendirme. *The Journal of Social Science*, 2(4), 136-159.
- Özen, Y. (2019). Psikolojik travmanın insanlık kadar eski tarihi. *The Journal of Social Science*, 3(5), 362-375.
- Öztürk, E. (2009). *Dissosiyatif kimlik bozukluğunun psikoterapisi*. *Psike Dergi*, 2, 39-49.
- Öztürk, E. (2020). *Travma ve dissosiyasyon: Dissosiyatif kimlik bozukluğunun psikoterapisi ve aile dinamikleri (2. Baskı)*. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Öztürk, E., Erdoğan, B. ve Derin, G. (2021). Psychotraumatology and dissociation: A theoretical and clinical approach. *Medicine-Science*, 10(1), 246-254
- Rezaei, M., & Ghazanfari, F. (2016). The role of childhood trauma, early maladaptive schemas, emotional schemas and experimental avoidance on depression: a structural equation modeling. *Psychiatry Research*, 246, 407-414.
- Roemmele, M., & Messman-Moore, T. L. (2011). Child abuse, early maladaptive schemas, and risky sexual behavior in college women. *Journal of Child Sexual Abuse*, 20(3), 264-283.

- Romero-López, M. J. (2016). A review of the dissociative disorders: from multiple personality disorder to posttraumatic stress. *Anales de Psicología*, 32(2), 448-456.
- Rorie, K. (2016). *Psychodynamic psychotherapy for personality disorders: A systematic review* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Catherine University.
- Sajadi, S. F., Arshadi, N., Zargar, Y., Mehrabizade Honarmand, M., & Hajjari, Z. (2015). Borderline personality features in students: the predicting role of schema, emotion regulation, dissociative experience, and suicidal ideation. *International Journal of High-Risk Behaviors & Addiction*, 4(2), e20021. <https://doi.org/10.5812/ijhrba.20021v2>
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin kendilik algılarının anne baba tutumları ve bazı faktörlerle ilişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-19.
- Silberg, J. L. (2000). Fifteen years of dissociation in maltreated children: Where do we go from here? *Child Maltreatment*, 5(2), 119-136.
- Sohrabi, A. K. ve Karaaziz, M. (2023). A Systematic review on borderline personality disorder and the application of schema therapy. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(9), 1123-1134.
- Spiegel, D., & Cardena, E. (1991). *Disassociation and the role of the trauma in psychiatric disorders*. In J. P. Wilson & B. K. Raphael (Eds.), *International handbook of traumatic stress syndromes* (pp. 285-296). Plenum Press.
- Stockdale, G. D., Gridley, B. E., Balogh, D. W., & Holtgraves, T. (2002). Confirmatory factor analysis of single and multiple-factor competing models of the dissociative experiences scale in a nonclinical sample. *Assessment*, 9(1), 94-106.
- Şahin, D. (2009). Kişilik bozuklukları. *Klinik Gelişim*, 22(4), 45-55.
- Şar, V. (2006). Dissosiyatif bozukluklar. E. Köroğlu, & C. Güleç (Ed.), *Psikiyatri Temel Kitabı* içinde (ss. 393-402). Hekimler Yayın Birliği.
- Şar, V., & Ross, C. (2006). Dissociative disorders as a confounding factor in psychiatric research. *The Psychiatric Clinics of North America*, 29(1), 129-144. <https://doi.org/10.1016/j.psc.2005.10.008>
- Şar, V., Koyuncu, A., Ozturk, E., Yargıç, L. I., Kundakci, T., Yazici, A., Kuskonmaz, E. ve Aksüt, D. (2007). Dissociative disorders in the psychiatric emergency ward. *General Hospital Psychiatry*, 29(1), 45-50. <https://doi.org/10.1016/j.genhosppsych.2006.10.009>
- Şar, V., Dorahy, M. J., & Krüger, C. (2017). Revisiting the etiological aspects of dissociative identity disorder: a biopsychosocial perspective. *Psychology Research and Behavior Management*, 10, 137-146. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S113743>

- Şar V. (2018). Dissosiyatif bozukluklar. O. Karamustafalıoğlu (Ed.). *Temel ve klinik psikiyatri* içinde (ss. 453-460). Güneş Kitabevi
- Şar, V., Tutkun, H., Alyanak, B., Bakim, B. ve Baral, I. (2000). Frequency of dissociative disorders among psychiatric outpatients in Turkey. *Comprehensive Psychiatry*, 41(3), 216-222.
- Taymur, İ. ve Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 154-177.
- Thimm J. C. (2010). Personality and early maladaptive schemas: A five-factor model perspective. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 41(4), 373-380. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2010.03.009>
- Tyrer, P., Reed, G. M., & Crawford, M. J. (2015). Classification, assessment, prevalence, and effect of personality disorder. *The Lancet*, 385(9969), 717-726.
- Young, J. E. (2018). *Kişilik bozuklukları için bilişsel terapi: Şema odaklı bir yaklaşım*. (İ. Yiğit, Çev.). Klinik Psikoloji Araştırmaları Derneği.
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2019). *Şema Terapi: Uygulayıcı Rehberi*. (T. V. Soylu, Çev.). Litera.
- Yönet Kudu, E. (2021). *Psikiyatri kliniğinde yatarak tedavi gören alkol-madde bağımlılarında kendine zarar verme davranışı, travmatik ve dissosiyatif yaşantıların incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Yu, J., Ross, C. A., Keyes, B. B., Li, Y., Dai, Y., Zhang, T., Wang, L., Fan, Q., & Xiao, Z. (2010). Dissociative disorders among Chinese inpatients diagnosed with schizophrenia. *Journal of Trauma & Dissociation*, 11(3), 358-372. <https://doi.org/10.1080/15299731003793468>
- Waller, N. (1994). *Types of dissociation and dissociatives types*. 10th Annual Conference of the International Society for Traumatic Stress. Chicago (Vol. 94).
- Watson, D., Wu, K. D., & Cutshall, C. (2004). Symptom subtypes of obsessive-compulsive disorder and their relation to dissociation. *Journal of Anxiety Disorders*, 18(4), 435-458.
- World Health Organization (WHO). (1993). *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders*. World Health Organization.
- Wright, M. O. D., Crawford, E., & Del Castillo, D. (2009). Childhood emotional maltreatment and later psychological distress among college students: The mediating role of maladaptive schemas. *Child Abuse & Neglect*, 33(1), 59-68.
- Zelazo, P. R. (2023, November 2). *Schema formation and stimulus–Schema Discrepancy: A basic unit and its properties*. *Developmental Psychology*. Advance online publication. <https://dx.doi.org/10.1037/dev0001643>

Extended Abstract

Introduction

Personality is a core psychological construct that defines how individuals think, feel, and behave, and it is shaped by both genetic and environmental factors (Berens & Nardi, 1999). Over time, these personality traits can either evolve in a healthy manner or be disrupted by negative life experiences, such as trauma and stress. In cases where these experiences leave lasting marks, they may lead to personality disorders, including Dissociative Identity Disorder (DID). DID is characterized by the presence of two or more distinct identities or personality states, and it is often a response to unresolved psychological trauma (Şar & Ross, 2006).

In the development of DID, early maladaptive schemas, cognitive structures formed during childhood based on early experiences, are thought to play a significant role. These schemas influence how individuals perceive themselves, others, and the world around them, shaping their personality and their ability to cope with stress and trauma. Given the importance of early childhood experiences in the formation of maladaptive schemas, this review aims to explore the relationship between early maladaptive schemas and DID by examining the relevant literature.

Methods

This literature review focuses on studies published in the last 30 years, analyzing the connection between early maladaptive schemas and DID. A thematic analysis method was employed to systematically examine the available data and identify recurring patterns and themes in the literature. Both national and international sources, including peer-reviewed journal articles, books, and academic theses, were reviewed to gather evidence on how early maladaptive schemas contribute to the development of dissociative disorders. Thematic classification helped to organize the findings into key categories related to trauma, maladaptive schemas, and dissociation.

The studies reviewed provided a broad understanding of the role of early maladaptive schemas, such as abandonment, defectiveness, and mistrust, in the development of dissociative symptoms. This analysis also considered the impact of family dynamics, childhood trauma, and attachment issues on the formation of these schemas. The review included quantitative studies that provided statistical data on the correlation between childhood trauma and dissociative symptoms, as well as qualitative studies that explored the personal experiences of individuals with dissociative disorders.

Results

The results of the literature review consistently demonstrated a significant relationship between early maladaptive schemas and Dissociative Identity Disorder. A common theme across studies was that childhood trauma, including emotional neglect, abuse, and dysfunctional family dynamics, contributed to the formation of maladaptive schemas. These schemas, particularly those related to abandonment, social isolation, and feelings of inadequacy, were found to increase an individual's susceptibility to dissociative symptoms and DID (Oruçlular et al., 2015; Dutra et al., 2008).

Several studies highlighted that individuals with a history of childhood trauma exhibited maladaptive schemas, such as defectiveness and abandonment, which are strongly associated with dissociative experiences. For example, research by Oruçlular et al. (2015) found that childhood emotional neglect was linked to a higher incidence of dissociative symptoms, such as memory disturbances and identity fragmentation. Similarly, Khosravi (2020) demonstrated that schemas related to abandonment, mistrust, and social isolation were positively correlated with dissociative experiences and the development of DID.

In addition, the review identified the role of early attachment issues in the formation of these maladaptive schemas. Attachment theory suggests that individuals who experience insecure attachment during childhood may develop maladaptive schemas that affect their interpersonal relationships and coping mechanisms (Öztürk, 2020). These attachment-related

schemas may contribute to the emergence of dissociative symptoms and DID, as individuals with insecure attachment styles struggle with forming stable, cohesive identities.

Discussion

The findings of this review support the hypothesis that early maladaptive schemas play a critical role in the development of dissociative disorders, particularly Dissociative Identity Disorder. Maladaptive schemas, often resulting from early trauma, shape how individuals perceive themselves and the world around them. These cognitive patterns, including schemas related to abandonment, social isolation, and defectiveness, contribute to dissociative tendencies, such as identity fragmentation and memory disturbances, that are central to DID (APA, 2013; Young et al., 2003).

Traumatic experiences, especially those occurring in childhood, are shown to be a key factor in the development of these maladaptive schemas (Dutra et al., 2008). The review highlighted that childhood emotional neglect, abuse, and dysfunction within the family dynamic often lead to the development of schemas that predispose individuals to dissociative disorders later in life (Oruçlular et al., 2015). This underscores the importance of addressing early trauma and maladaptive schemas in therapeutic interventions aimed at preventing the development of dissociative disorders.

One therapeutic approach that has shown promise in treating dissociative symptoms is schema therapy. This treatment method focuses on identifying and modifying early maladaptive schemas, helping individuals recognize and change the dysfunctional cognitive patterns that contribute to their psychological distress. Several studies have reported that schema therapy is effective in reducing dissociative symptoms and improving psychological well-being (Huntjens et al., 2019). The review suggests that early intervention that targets these schemas may prevent or alleviate the development of DID by addressing the root cognitive patterns early in an individual's life.

Additionally, while most of the current literature is quantitative, qualitative studies would provide valuable insights into the personal and subjective experiences of individuals

with dissociative disorders. These studies could help deepen the understanding of how early maladaptive schemas contribute to dissociative experiences and offer new avenues for therapeutic approaches. Longitudinal studies examining the causal relationship between early trauma, maladaptive schemas, and dissociative disorders would also be beneficial in further elucidating these connections.